

Agata Świdzińska

MOTECZNIK

– AGRARNE KOŁO ROKU

PROGRAM ANIMACYJNO-EDUKACYJNY

Projekt zrealizowany w ramach programu „EtnoPolska. Edycja 2023”
finansowanego przez Narodowe Centrum Kultury

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w ramach programu Narodowego Centrum Kultury: EtnoPolska. Edycja 2023

Spis treści

Wstęp	3
Agrarne koło roku – obrzędy i tradycje słowiańskiego kręgu kulturowego	5
Motanki i motanie	10
Skąd się wzięły motanki i czym one są?	10
Zasady tworzenia motanek	15
Motecznik – program animacyjno-edukacyjny	20
WIOSNA – Ptak-Radość	23
Gawęda o motance	24
Tworzenie motanki – schemat i sposób działania	27
Sugestie i podpowiedzi	31
Kolorowanka Kobieta Ptak-Radość	32
LATO – Zielarka/Trawnica	33
Gawęda o motance	34
Tworzenie motanki – schemat i sposób działania	38
Sugestie i podpowiedzi	42
Kolorowanka – Zielarka	43
JESIEŃ – Ziarnuszka/Krupieniczka/Gospodyni	44
Gawęda o motance	45
Tworzenie motanki – schemat i sposób działania	48
Sugestie i podpowiedzi	52
Kolorowanka – Ziarnuszka	53
ZIMA – Dziesięćorączka	54
Gawęda o motance	55
Tworzenie motanki – schemat i sposób działania	59
Sugestie i podpowiedzi	63
Kolorowanka – Wielorączka	64
Bibliografia i netografia	65
Bibliografia	65
Netografia	66

Wstęp

Niniejsza publikacja jest zaproszeniem do odkrywania świata przodków z jego mądrością, magią i tajemnicami. Do poszukiwania wiedzy o najbliższym regionie, jego historii i dziedzictwie kultury.

Jest pokłosiem programu zrealizowanego w lipcu i sierpniu 2023 roku pod nazwą „Motecznik lubelski – agrarne koło roku. Program animacyjno-edukacyjny. Lalki motanki jako element lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego Polski Wschodniej”.

Jego pierwsza edycja odbyła się dzięki dofinansowaniu [Narodowego Centrum Kultury](#) w ramach programu [EtnoPolska. Edycja 2023](#) we współpracy z [Fundacją Bona Notitia](#).

MOTECZNIK LUBELSKI – AGRARNE KOŁO ROKU to program animacyjno-edukacyjny skierowany do szerokiej grupy odbiorców: osób zainteresowanych dziedzictwem kulturowym, animatorów kultury, liderów lokalnych grup działania, bibliotekarzy, wychowawców, pedagogów, którzy zechcą wykorzystać motanie jako pomysł na organizację zajęć, imprez kulturalnych lub samodzielnie zapoznać się z techniką motania.

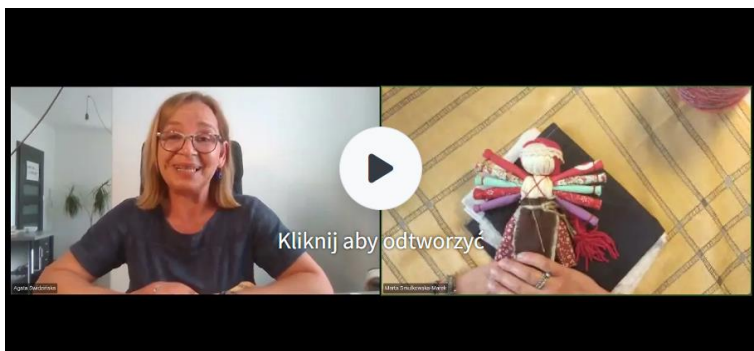
Nazwa programu nawiązuje do słów: matecznik i motanka. Odsyła do przestrzeni zakorzenienia jakim jest region i symbolu tej przestrzeni, jaką ma być lalka motanka. Określenie „lubelski” jest umowne, gdyż ten obszar był źródłem pozyskiwania wiedzy o charakterystycznych regionalnych obrzędach i praktykach przy wykonaniu motanek w ramach warsztatów stacjonarnych w Jabłonce i Krasnymstawie.

Motanka jest rękodziełem charakterystycznym dla słowiańskich, a później tradycyjnych, społeczności wschodniej Europy. W Polsce zyskuje coraz większą popularność pełniąc funkcje: zabawki, ozdoby, świątecznego podarunku czy atrybutu obrzędowego. Staje się też narzędziem przekazu tradycji i arteterapii.

Wykonanie motanek to aspekt umiejętnościowy programu zapoznający z głębszą warstwą symboliki obrzędowej. Zachęca do poszukiwania wiedzy tematycznej bo własnoręcznie wykonane rękodzieło inspiruje do refleksji nad światem zakorzenienia.

Celem programu było upowszechnienie wiedzy o fenomenie motanki oraz podwyższenie poziomu wiedzy na temat agrarnych tradycji obrzędowych związanych z regionem, które symbolizowała motanka.

Edukacyjny aspekt programu zakłada nabycie wiedzy na temat tworzenia motanek w kontekście agrarnych praktyk okolicznych oraz wzmocnienia i wymiany wiedzy

o lokalnej tradycji w ramach spotkań warsztatowych. Program uzupełniają nagrane webinary zamieszczone na stronie www.motecznik.pl, do których podano linki w niniejszej publikacji.

Logikę tworzenia programu oparto o roczny cykl agrarny, gdzie każda z pór roku miała dla tradycyjnych społeczności swoiste i bogate znaczenia. Do czterech pór roku przypisane zostały działania obrzędowo-obyczajowe charakterystyczne dla regionu, a symbolika tychże zawarta w lalce motance. Wykorzystano 4 różne techniki motania, które mogą być inspiracją tworzenia lalek autorskich.

Do wyjaśnienia źródeł tradycyjnej obrzędowości posłużono się opowiadaniem o zwyczajach znaczących dla miejsca, przywołaniem charakterystycznych elementów twórczości ludowej i relacji społeczności z naturą, jako ważnych elementów funkcjonowania agrarnego koła roku.

Wykorzystane rozwiązania: metody i techniki pracy można dowolnie adaptować do obrzędowości własnego regionu i potrzeb edukacyjnych związanych z praktykami z obszaru dziedzictwa kulturowego, wzbogacając je o własne pomysły i rozwiązania praktyczne.

Relacje z przebiegu warsztatów oraz powstałe prace zostały zamieszczone na stronie społecznościowej poświęconej motankom i motaniu: [PoSzeptane](#) na Facebooku. Część informacji przywołanych w tej publikacji zostało podlinkowanych do treści poszerzających wiedzę, które znajdują się na blogu na stronie www.motecznik.pl.

Bardzo dziękuję Uczestniczkom i Uczestnikom warsztatów za ciekawość, energię, entuzjazm, dzielenie się wiedzą i emocjami. Wasze zainteresowanie tradycją i jej potencjałem znalazło swój wyraz w samodzielnie stworzonych niepowtarzalnych motankach.

Dziękuję Wszystkim Pięknym Osobom za wsparcie, pomoc i przestrzeń dla moich „zamotoanych pomysłów”.

Agata Świdzińska

Agrarne koło roku – obrzędy i tradycje słowiańskiego kręgu kulturowego

Od wieków ludzie żyli w relacji z naturą, otaczającym ich światem. To pierwotne źródło ich doświadczeń. Kulturą najogólniej możemy określić to, co nie jest naturą. Kulturą jest zatem sposób w jaki człowiek oswajał naturę, adaptował ją do swoich potrzeb i nadawał sens swoim działaniom. Ludzkie grupy organizując swoje miejsce na ziemi były zależne od środowiska przyrodniczego, poznawały je, starały się zrozumieć by korzystać z jej zasobów. Ludzie czerpali z dobrodziejstw natury darząc ją ogromnym szacunkiem i doświadczając jej mocy. Zebraną na ten temat wiedzę przekazywali kolejnym pokoleniom, a te następnym. Najbliższe relacje budowano poprzez więzy krwi. Międzygeneracyjny przekaz miał głównie charakter oralny, natomiast umiejętności przekazywano przez pokaz czynności.

Historia narodów miała swój początek w małych grupach, które zamieszkując określone terytoria budowały zasady wspólnego życia i działania. Tworzyły tym samym specyficzne kręgi kulturowe i językowe ze swoistymi wzorami postępowania.

Dla naszych słowiańskich przodków zajmujących się uprawą roślin i hodowlą zwierząt, cykl życia przebiegał zgodnie z rytmem przyrody. Ten czas wyobrażano sobie w formie koła, gdzie wydarzenia powtarzały się w określonym rytmie. To cykl odtwarzany przez cztery pory roku, wschody i zachody słońca, pełnie i nowe, zasiewy i zbiory. Czas kołowy nie miał początku i końca, gdyż koniec jednego etapu był początkiem drugiego.

Jednocześnie ten czas był odbierany przez naszych przodków dwojako: fizycznie jako dostrzegalny zmysłami i metafizycznie, wypełniony przeczuciami, odbierany intuicyjnie.

Dla Słowian, tak jak i dla społeczności wiejskich, agrarnych, świat fizyczny i metafizyczny przenikały się wzajemnie. Świat dostrzegany zmysłami był uporządkowany w czterech kątach domu, czterech porach roku, wyznaczany przez dzień i noc czy narodziny, życie i śmierć. Świat, który trudno było wytłumaczyć racjonalnie, wypełniony był mitycznymi przekonaniem o istnieniu jasnego i ciemnego sacrum, które trzeba obłaskawić, uczynić przychylnym dla swoich działań. Obrzędy i rytuały były narzędziami do radzenia sobie z niepewnością, nieprzewidywalnością, ale też zapewnieniem sobie dobrobytu i przychylności niezrozumiałych sił. Układ świata w kosmogonicznym micie Słowian wyznaczała oś zwana Drzewem Życia z trzema sferami: górną, środkową i dolną. Na szczycie Drzewa było najwięcej światła i dobra, pod ziemią ciemno i niepewnie, groźnie. Były to światy: Prawii – sfera bóstw gdzie ustalany jest porządek świata, Jawii – sfera fizycznych bytów, ludzka i Nawii – sfera przodków i duchów.

Słowiańska obrzędowość, której kontynuację odnajdujemy w ludowych tradycjach, to działania dziękczynne skierowane do sił natury i bóstw za opiekę, zdrowie, urodzaj, plony, zwycięstwo, spełnione życzenia oraz działania o charakterze próśb o przyciągnięcie powodzenia, dobrych wydarzeń czy wsparcia osobistych intencji. Wśród świąt i obrzędów słowiańskich możemy wskazać: Jare Gody, Stado, Noc Kupały, Święto Plonów, Dziady, Szczodre Gody, czy Postrzyżyny, Swaćbę i Tryznę oraz wiele innych o regionalnym charakterze. W kulturze tradycyjnej, zwanej ludową, współlistnienie ludzi ze światem reprezentowały takie obrzędy jak: Gody, Zapusty, Śródpoście, Wielkanoc, Zielone Świątki, Sobótki, Dożynki.

Obrzędom towarzyszyła bogata symbolika powiązana znaczeniowo z działaniem. Powszechnym elementem było przebieranie się ludzi w niezwykle stroje, okrywanie

maskami czy tworzenie postaci zwierząt lub maszkar. Znaczenie miały: miejsce i wystój otoczenia, ubiór, pieśni i tańce, potrawy, materialne atrybuty obrzędu, w tym obrzędowe lalki. Obrzędowe lalki były duże i najczęściej palono je w trakcie święta jako [żertwe](#) dla bogów lub przodków. Równolegle powstawały inne lalki, w zminiaturyzowanej formie, zrobione przed lub w trakcie święta. Te zabierano do domu i traktowano jako amulety lub talizmany. To były motanki. Robiono je z dostępnych materiałów: drzewa, traw, tkanin. Wierzono, że ten mały przedmiot zawiera w sobie sens i przesłanie obrzędu całej wspólnoty.

Rzeczy zawsze działały jako nośniki określonych istotnych informacji i świętej wiedzy, rodzaj wszechświata opakowanego w wymiary atrybutu rytualnego. Materialnym

wyrazem związku z tradycją regionu mogą być motanki, które pełniły i nadal mogą pełnić wiele funkcji. Przede wszystkim są nośnikami różnorodnej symboliki, z której znaczenia często nie zdajemy sobie sprawy dostrzegając jedynie ich ludowy charakter. We współczesnym świecie otoczeni wytworami techniki, przedmiotami wyprodukowanymi w fabrykach, bardziej wirtualni niż w realnych relacjach, znajdziemy przestrzeń dla motanek, przedmiotów z duszą, tworzonych ręcznie z serca i dobrą intencją. Niech staną się autentycznym nośnikiem doświadczeń i tradycji ludu.

Cykl roczny obfitował w wiele rytuałów związanych z rolniczym charakterem zajęć naszych przodków. Część z nich praktykowano lokalnie, inne miały wspólny cel lecz odmienną formę. Powstało wiele zwyczajów odnoszących się do życia świątecznego i codziennego. Wiele tradycji przestoczyło się w wyniku wpływu chrześcijaństwa, inne zachowały się w niektórych regionach i ludowych praktykach. Część działań obrzędowych zniknęła albo zmieniła się znaczeniowo bądź też zmieniła się ich forma.

Obecnie coraz częściej sięgamy po odtwarzanie przeszłych obrzędów i zwyczajów, chcemy działać zgodnie z tradycją, tak jak robili nasi dziadkowie i przeszłe pokolenia. To ważny element kształtowania tożsamości kulturowej. Poprzez obrzędowość i odwołanie się do dawnych praktyk świątecznych, podtrzymujemy nasze dziedzictwo kulturowe i tym samym identyfikujemy się z miejscem i ludźmi wokół nas.

Za nami stoją liczne pokolenia, dzięki którym jesteśmy tutaj. Jesteśmy ostatnim ogniwem tego łańcucha, a przez świadome praktykowanie tradycyjnych obrzędów agrarnego koła roku, możemy budować międzygeneracyjną więź czerpiąc ze źródeł. W opowieściach o przeszłości możemy odnaleźć siebie i pełniej tworzyć historię własnego życia.

Źródła:

- Antosik G., Łuczyński M., *Badania nad wierzeniami Słowian. Wczoraj, dziś, jutro*, Wydawnictwo Muzeum Mitologii Słowiańskiej, Owidz 2020.
- Bystron J. S., *Kultura ludowa*, Warszawa 1947.
- Dźwigół R., [Polskie ludowe słownictwo mitologiczne](#), Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- Gieysztor A., *Mitologia Słowian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- Gołębiowska-Suchorska A., „Dziewczę przędzie, Pan Bóg nitki daje”. *O spójności ludowej wizji świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
- Moroński J., Żertwa i obiata - o różnicach i znaczeniu słów, <https://isap.info.pl/2021/06/29/zertwa-i-obiata-o-roznicach-i-znaczeniu-slow/> (dostęp: 22.08.2023)
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian. Część I: kultura materialna*, Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2010 (przedruk metodą fotooffsetową).
- Moszyński K., [Kultura ludowa Słowian. Część II: kultura duchowa](#), Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2010 (przedruk metodą fotooffsetową).
- Świdzińska A., [Lalki-motanki jako metoda pracy nad zrozumieniem doświadczenia migracyjnego](#), „Kultura i Edukacja”, Nr 3(129), s. 184-201.
- Tomiccy J. i R., *Drzewo życia: ludowa wizja świata i człowieka*, Wydawnictwo Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1975.

Motanki i motanie

Skąd się wzięły motanki i czym one są?

Motanki to lalki tworzone z naturalnych materiałów wiązanych warstwa po warstwie, aby powstała postać przypominająca człowieka lub zwierzę. [Motanie](#) zaś jest słowem opisującym technikę ich robienia przez zwijanie, zawijanie, zawiązywanie.

Historia tworzenia postaci ludzkich i zwierzęcych jest tak długa, jak historia człowieka. Ta historia powiązana jest z kulturą danej grupy i miejscem, w którym żyła. Lalka to jeden z najbardziej znanych symboli na świecie, ponieważ jest ona „obrazem człowieka”, jednym z rodzajów konwergencji. Obraz ten przyjmuje fizyczną formę w rysunkach, portretach, rzeźbach, pomnikach, współczesnych zdjęciach. W tradycyjnych społecznościach powstawały totemy, maski, wyobrażenia bóstw i demonów, postaci zwierzęce wykonane z dostępnych materiałów: gliny, drzewa, roślin, kamieni. Motanki wykonywano również z dostępnych materiałów: lnianych i wełnianych kawałków ubrań, patyków, traw, słomy, kolb kukurydzy, lnianych i konopnych nitki. Na przestrzeni lat ludzie udoskonalając technologię udoskonalali również formę wyobrażenia ludzkich i zwierzęcych postaci.

Każdy okres dziejów charakteryzuje się odmiennymi typami myślenia, zatem lalka funkcjonowała w różnych kontekstach i do różnych potrzeb. Etnografowie uważają, że nie została wymyślona lecz powstała spontanicznie. Lalka jako fetysz pełniła rolę społeczno-regulacyjną i ideologiczną. Etnografom i badaczom historii dzieciństwa trudno ocenić kiedy dokładnie powstała lalka motanka a jak wyglądały jej pierwowzory możemy się tylko domyślać. Z oceny literatury specjalistycznej wynika, że ta „ludowa zabawka” ma długą historię i była wykorzystywana w różnych sferach życia człowieka. Uważa się, że pierwsze słowiańskie motanki powstawały z traw i nici. Motanki tworzone z materiału to etap późniejszy, efekt posiadania większej ilości płótna samodzielnie utkanego przez kobiety. Współczesna lalka motanka z przedmiotu rytualnego została przekształcona w zabawkę.

Zdaniem Oleksandra Najdena¹, niciana lalka była obrazem bóstwa symbolizującego Rodzanicę (utożsamianą również z Mokoszą), boginią kobiecego przeznaczenia, opiekunką płodności, czczoną w czasach starostwoiańskich i try polskich. Dzisiaj taka lalka jest lepiej znana jako motanka. Natomiast inna ukraińska badaczka, Anastasija Stakhurska-Kozoriz, napisała: „Zwróćmy uwagę, skąd pochodzi lalka z tkaniny. Najpierw trzeba było zrobić tkaninę, a tkaninę robi się z nici, nitkę robi się za pomocą wrzeciona. Zbudujemy analogiczny ciąg: wrzeciono – nić – tkanina – lalka. Na lalkę nałożone są wierzenia związane z wrzecionem, nicią i tkaniną. Istniała tradycja wśród Ukraińców wrzucania wrzeciona do wody aby wywołać deszcz. Dużo taniej było wyrzucić lalkę niż wrzeciono. Ogólnie rytualna symbolika tkaniny w każdej konkretnej sytuacji była determinowana czynnikami: mitologicznymi, światopoglądowymi, warunkami produkcji rzeczy, użytkowymi, celowymi, fizycznymi właściwościami materiału. Stwierdzono, że wiele wierzeń związanych z tkaniną przenosi się na lalkę. Wykorzystanie tkaniny i różnych wyrobów z niej wykonanych było starożytnym narzędziem medycznym i magicznym w praktykach leczniczych wielu ludów świata, w tym Słowian. Przedmioty tkackie uznano za niezbędne atrybuty w leczeniu różnych chorób”².

¹ Naiden, O. S., *Paradoks ukraińskiej lalki: Ukraińska narodna lalka u svitli kroskulturnykh paralelei ta analogii. Obriadovi funksii. Konstruktyvnyi dizain* [The paradox of the Ukrainian doll: Ukrainian folk doll in the light of cross-cultural parallels and analogies. Ritual functions. Constructive design]. Wyd. Stylos, Kyiv 2016.

² Stakhurska-Kozoriz A., *Ukraińska lalka-motanka ta ii svitovi analogi* [Ukrainian motanka doll and its world analogues], „Evropský Filozofický A Historický Diskurz” 2021, V. 7, Iss. 3, s. 76.

Wokół wielu czynności agrarnych stworzone zostały zasady właściwych i niewłaściwych działań, które sprzyjają dobru lub mogą sprowokować zło. Dotyczyło to również uprawy roślin włóknistych czy zbóż. Od czasów starostwianskich przędzeniem, tkaniem i szyciem odzieży zajmowały się kobiety. W wielu ludowych wierzeniach przewijają się wątki mocy sprawczej kobiet uprawiających len, który później poddają obróbce. Tworzenie nici w myśleniu tradycyjnym miało charakter sprawczy, bo z nich tkano „płótno życia”, na które nanoszono wzory ochronne, takie jak: słońce, gwiazdy, ptaki czy Drzewo Życia. Opiekunką kobiet w słowiańskim porządku kulturowym była bogini [Mokosz](#) zwana też Wielką Tkaczką lub Wielką Przędką. Jej wyobrażenie w formie motanki musiało mieć zawsze w ręce wrzeczono z nawiniętą czerwoną nicią, nicią życia.

Motanki pełniły także funkcje socjalizacyjne i obrzędowe. Każda lalka miała swój sens w kontekście indywidualnej intencji lub określonego obrzędu, a proces kreacji i motania poszczególnych elementów nabierał charakteru rytuału. W tworzeniu motanki, gałkankowej lalki wiązanej nićmi, spletały się ludowe wierzenia oraz ideały piękna. Była jednym z narzędzi międzygeneracyjnego przekazu na temat codziennego życia, świąt i świętych, ról społecznych i zawartych w nich wartości istotnych dla społeczności wiejskich. Pełniła funkcje dziecięcej zabawki, narzędzia socjalizacji i wychowania, świątecznego podarunku, weselnego atrybutu, ozdoby. Wszystkie te znaczenia spletały się w jedną funkcję – budowania duchowej wspólnoty. W Polsce pozostał zwyczaj „topienia Marzanny”, „strojenia gaiku”, „wieńców dożynkowych” jako symboli obrzędowych a zrobionych techniką motania. Współcześnie tworzy się ją do zabawy i ozdoby. Wiele rękodzielniczek wymyśla i popularyzuje własne, charakterystyczne motanki o wysokim walorze artystycznym.

Zwyczajowe techniki motania lalki, przekazywane z pokolenia na pokolenie, rozwinęły się w wiele form lalek motanek oraz ich regionalnych wykonań. Powstawały i powstają lalki różnej wielkości i o różnym przeznaczeniu. Sam proces tworzenia obrzędowej lalki miał głęboko filozoficzny sens, polegający na wyodrębnianiu nowej rzeczy ze świata przyrody. Wykorzystywane tkaniny, często będące znośnymi ubraniami, rwane na kawałki, zyskiwały nowy charakter, przechodzenia od chaosu do ładu. Przybierając kształt człowieka, lalka motanka wyłaniała się jako wizja uporządkowanej rzeczywistości, intelektualnie pojętej, zrozumiałej i poddanej normom kultury. Taki sposób osvajania problemów i trudności, „uładzania” niesprzyjających okoliczności, miał – we współczesnym rozumieniu – wymiar terapeutyczny dla twórcy motanki lub osoby, dla której motano.

Podobna człowiekowi figurka pełniła zatem rolę magicznego artefaktu, była amuletem lub talizmanem, chroniła od złych sił, przyczyniała się do dobrego urodzaju. Oprócz tego była elementem wydarzeń celebrujących narodziny, ślub czy ważny etap życia. Była powierniczką intencji i marzeń do spełnienia – jak przyjaciółka czy przyjaciel.

Jana Wołkowa, rosyjska twórczyni motanek, która nauczyła się motania od swojej babci napisała: „Wydaje mi się, że lalka ze szmatek, towarzyszy życiu każdego z nas. Lalka – nierozzerwalne ogniwo czasu, niteczka ze starej tkaniny, za pociągnięciem której powrócimy do samych siebie, do swoich korzeni. Poprzez lalkę tworzy się więź między pokoleniami jednocząca przodków z potomkami. Od dawnych czasów jest niezmiennie towarzyszem człowieka. Lalka nie pojawia się znikąd. Jest wytworem człowieka, który wkłada w nią swoją energię, myśli i emocje. Jest jak pomost między dzieciństwem i dorosłością, między przeszłością i przyszłością, między światem fizycznym i metafizycznym, duchowym”³.

³ Wołkowa J., Dietskije kukły i obieriegi [Dolls and amulets for children], Wydawnictwo „Hobbitieka”, Moskwa 2017, s. 3.

W erze przemysłowej odebrano lalkom ciepło ludzkich rąk i zamieniono w bezduszne przedmioty. Powstały rzeczy kolorowe, błyszczące, wydające dźwięki, które są podobne maszynom ze ściśle określoną rolą. Pełniąc rolę zabawki, współczesne lalki pozwalają na wspaniałą zabawę, jednak w swym przekazie nie odnoszą się do przeszłości, tradycji, źródeł rzeczy.

W wielu domach znajdziemy atrybuty dostatku, ochrony czy o charakterze obrzędowym, np.: podkowy, wianuszki i wieńce, czterolistne koniczyny, obrazy świętych, gałązki brzozy zerwane po procesji Bożego Ciała. Dla naszych przodków to motanki były nośnikami ważnych intencji i wartości. Poszukując wiedzy o tradycjach w regionie, warto rozmawiać ze starszymi: rodzicami i dziadkami, regionalistami, sięgnąć po źródła etnograficzne, odwiedzić lokalne muzea czy skanseny, dotrzeć do regionalnych legend, piosenek i powiedzonek, spotkać się z ludowymi zespołami tanecznymi i śpiewaczymi. A potem przenieść cenną mądrość na symbolikę zawartą w motance i przekazać kolejnym pokoleniom.

Zasady tworzenia motanek

Zasady tworzenia motanek zmieniały się z czasem i zależały od różnych czynników. Nie można zatem mówić o zbiorze ogólnych wytycznych obowiązujących zawsze i na każdym etapie ich tworzenia. Porównując wiedzę etnograficzną można przypuszczać, że podstawowe schematy konstrukcji motanek ewoluowały w kierunku potrzeb dla jakich je wykonywano, regionalnych wzorów kultury, dostępności materiałów czy względów estetycznych. Jak wspomniano wyżej, na motanki przenoszono wierzenia i przekonania związane z obróbką lnu, w związku z czym w lalce także zawierał się światopogląd tradycyjnych społeczności oparty na lokalnej mitologii.

Motanki odtwarzające bohaterów ludowych opowieści są symbolami ludowej etyki i estetyki. Wierzenia ludowe płynnie łączyły w sobie wpływy chrześcijaństwa z rodzimymi wierzeniami słowiańskimi. Było to widoczne w zasadach odnoszących się zarówno do codziennych czynności, jak też świątecznych obrzędów. Jednym z przykładów może być zrównanie funkcji słowiańskiej bogini Mokosz ze świętą prawosławną Paraskiewą Piątek. Obie postaci mają swoje motankowe wyobrażenia i podobne techniki motania. W ludowych przekazach każda z nich: bogini i święta, były opiekunkami kobiet, zwłaszcza tych zajmujących się przędzeniem i tkaniem.

Część zasad i moralnych nakazów przetrwała w bajkach, legendach, porzekadłach, powiedzonkach i przysłowiach. Obszernej analizie znaczeniowej bajek i baśni dokonała m.in. Clarissa P. Estes⁴, a jej opis bajki o Mądrej Wasylisie jest ilustracją wykorzystania laleczki jako symbolu matczynej opieki, ale też kobiecej intuicji. Zasady moralnego postępowania odnajdujemy w polskiej bajce ludowej, gdzie postaci świętych pojawiają się równolegle z bóstwami i demonami przyrody (zobacz: [Słownik polskiej bajki ludowej](#)).

Przy tworzeniu lalek motanek przeznaczonych dla dzieci do zabawy nie przywiązywano uwagi do czasu i sposobu ich tworzenia. Ogromne znaczenie miało natomiast stosowanie arbitralnych zasad w procesie rytualnego motania.

Zbierając dostępną wiedzę można wskazać na następujące zasady tworzenia rytualnych motanek:

1. Wykorzystanie naturalnych materiałów pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego (len, konopie, wełna). Do wykonania dużych lalek obrzędowych używano drzewa, tyka, sitowia, siana i słomy. W społecznościach tradycyjnych samodzielnie pozyskiwano materiał na odzież, co wymagało dużego nakładu pracy, więc resztki nie mogły się zmarnować. Podkreślano tym samym wdzięczność za dary ziemi. Zawsze należało podziękować za znalezione piórko, gałązkę czy zerwane kwiaty i zioła aby okazać szacunek duchom przyrody. Użycie kawałków tkanin ze starych

⁴ C.P. Estes, *Biegnąca z wilkami. Archetyp Dzikiej Kobiety w mitach i legendach*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2012, s. 101-153.

ubrań członków rodziny do tułowia lalki było symbolicznym wzmocnieniem motanej intencji. Uważano, że są one napełnione energią osoby, która przenosi się bezpośrednio na motaną lalkę.

2. Motanie bez użycia ostrych narzędzi, „aby nie ukłuć losu”, „aby nie skaleczyć losu”. Tkaniny rwano lub przedzierano, a nici urywano lub przegryzano. Odgłos darcia płótna miał odstraszać złe siły, które mogłyby zaszkodzić w rytualnym motaniu. O ile zużyte tkaniny łatwo można przedrzeć, to nowe wymagają nacięcia lub całkowitego rozcięcia. Nie robi się tego nigdy na lalce. Rozcięta tkanina powinna nieco poleżeć „do nabrania siły”. Jeśli nici nie dało się urwać, trzeba uciąć je wcześniej. Lalkę należało zrobić w ciągu jednego dnia, „za jednym przysiadem”, aby energia intencji i uważność nie uległy rozproszeniu.
3. Użycie czerwonych nici do motania postaci i zawiązywania tkanin oznaczało więź z rodem i wsparcie przez przodków zamotanych intencji. W ten sposób wyrażano też dalsze pokrewieństwo i duchową ochronę. Motankom umieszczano często ochronny krzyż w kolorze czerwonym na wysokości piersi lub splotu słonecznego jako dodatkowego wzmocnienia przed złymi siłami. Powiedzenia: „odżegnać zło”, „zażegnać zło”, semantycznie łączą się ze zrobieniem znaku krzyża. Kolor czerwony w kulturze tradycyjnej symbolizował życie, zmartwychwstanie, ochronę, ród, narodziny, braterstwo krwi.

4. Tworzenie motanek bez oczu i rysów twarzy wynikało z obawy przed „złym okiem” i zawłaszczeniem zamotanej intencji przez lalkę. Uważano też, że lalka nie posiadając duszy nie będzie siedliskiem złych sił i może skupić się na powierzonym jej zadaniu. Jasnym lub białym materiałem wyrażano czyste myśli osoby dla której zrobiono motankę i pozytywne nastawienie do rodziny i sąsiadów. Ponadto lalce bez rysów twarzy można nadać różne emocje, tak jak bywa w codziennym życiu. Raz jesteśmy radośni, kiedy indziej zamyśleni lub smutni. Motankom nie nadawano imion lecz nazwy związane z rolą i przeznaczeniem. Choć własna, spersonalizowana lalka często otrzymywała imię, które znał tylko jej właściciel.
5. Tworzenie motanek wymaga dobrego nastawienia i pozytywnych myśli, bo jak wierzą, przenoszą się one z osoby motającej na lalkę i napełniają ją błogostawieństwem, dobrem i wszelkimi „jasnymi znaczeniami”. Wynikało to z przekonania, że tak jak zaburzenie przez człowieka równowagi we wszechświecie złorzeczeniem, nienawiścią, przekleństwem przywołuje do niego chorobę, tak negatywne myśli przy motaniu mogą zaszkodzić intencji motającej osoby. Tworząc lalkę ochronną należało się koncentrować na budowaniu harmonii, określonego kierunku w życiu i wymieniać swoje prośby do wszechświata z poczuciem wdzięczności.
6. Tworzenie motanek było czynnością wykonywaną przez kobiety w każdym wieku, co miało ścisły związek z obróbką lnu i magicznością tego procesu. Niektóre motanki kobiety tworzyły w kręgu, co miało zwiększyć moc działania zarówno kobiet, jak tworzonych przez nie talizmanów i amuletów. W pomieszczeniu, w którym motano (indywidualnie czy w grupie) nie mogli przebywać mężczyźni. Jeśli to byli mali chłopcy, pod opieką kobiet, to powinni wówczas zajmować się zabawą i nie przeszkadzać w procesie motania. Dniami, w których nie można było motać były piątek – jako dzień Mokoszy oraz niedziela – dzień poświęcony rodowi i przodkom. Znaczenie miały również fazy księżyca: rosnący oznaczał powiększanie, wzrastanie i malejący – zmniejszanie, zanikanie.
7. Przy tworzeniu motanek oprócz symboliki wykorzystanych materiałów i właściwej techniki, ważne były kolory tkanin i sposób ubierania motanki. Najwięcej motanek przedstawia kobiety i dziewczynki, ale jest kilka obrazujących postaci męskie. Zanim pojawiły się farby do tkanin, barwiono je w wywarach z roślin. Ubiór i wygląd motanki informował o statusie społecznym i ekonomicznym kobiety a także o jej zdrowiu i możliwościach. Poszczególne części garderoby odgrywały istotną symboliczną rolę w życiu codziennym i świątecznym naszych przodków. Na przykład obowiązywały zasady dotyczące wiązania chustek czy pasków, zdobienia koszul i fartuchów. Rozmiar potrzebnej nici lub tkaniny mierzono przy użyciu palców, dłoni i łokci. Nazywano to „żywymi rozmiarami”. Wówczas lalka miała jeszcze silniejszy związek z motającą ją kobietą, gdyż była kobiecym analogiem.

8. Proces motania zaczynało od uformowania głowy i tułowia. Nici wiązano „za słońcem”, czyli zgodnie z ruchem wskazówek zegara. To odwzorowanie praw natury i zgodności z jej cyklem. Nie można było niczego robić „wbrew Słońcu” a motanie traktowano jako zawarcie umowy z wszechświatem i siłami dobra. Ilość obrotów przy wiązaniu powinna wynosić 3, 7 lub 12. Troistość reprezentowana była przez boskie i ludzkie triady, siódemka i dwunastka to w tradycji liczby kosmiczne i magiczne. Najczęściej, nawykowo wręcz, wykonuje się 3 obroty nicią i 3 supetki. Wówczas lalka jest mocno związana i chroniona.
9. Miejsce przechowywania i czas działania motanek uzależniony był od celu ich tworzenia. Były takie, które mogły stać na widoku jak „Ziarnuszki”, były też takie, które jako nośniki indywidualnych intencji wymagały ukrycia, na przykład „Bezrączka”. Duże lalki obrzędowe najczęściej palono w trakcie ceremonii, natomiast małe motanki jako talizmany przechowywano przez rok lub cykl agrarny (np. od jesieni do wiosny). Motanki intencyjne najczęściej palono po spełnieniu życzenia właścicielki lub właściciela lub oddawano dzieciom do zabawy. Wówczas można było im dorysować węgielkiem rysy twarzy.

Trzeba pamiętać, że wszelkie działania obrzędowe osadzone były w kontekście regionu, potrzeb społecznych i kulturowych jego mieszkańców, ewoluowały wraz z rozwojem cywilizacyjnym i kontaktami międzykulturowymi. Sprzeczności co do zasad i technik tworzenia motanek są efektem nakładania się wzorów etnicznych oraz ich przekształceń.

Źródła:

- Estes C.P., *Biegąca z wilkami. Archetyp Dzikiej Kobiety w mitach i legendach*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2012.
- Kotowa, I.N., Kotowa, A.S., *Russkije obrjady i tradicii. Narodnaja kukła*, [Russian rituals and traditions. Folk doll], Wydawnictwo „Paritet”, Sankt Pjetierburg 2008.
- Morgunowskaja J.O., *Russkije obierieżnyje kukły. Siemiejnaja encikłopedija*, [Russian protection dolls. Family encyclopedia], Wydawnictwo „Eksmo”, Moskwa 2016.
- Morozow I.A., *Fienomen kukły w tradicijonnoj i sowremiennoj kulturje. Krosskulturnoje issledowanije ideologii antropomorfizma*, [The phenomenon of the doll in traditional and everyday culture. Cross-cultural research on the idea of anthropomorphism], Wydawnictwo „Indrik”, Moskwa 2011.
- Naiden, O. S., *Paradoks ukraïnskoï lialki: Ukraïnska narodna lialka u switli krosskulturnykh paralelei ta analogii. Obriadovi funktsii. Konstruktywni dizain* [The paradox of the Ukrainian doll: Ukrainian folk doll in the light of cross-cultural parallels and analogies. Ritual functions. Constructive design]. Wydawnictwo „Stylos”, Kijów 2016.
- Stakhurska-Kozoriz A., [Ukraïnska lialka-motanka ta ii switowi analogii](#) [Ukrainian motanka doll and its world analogues], „Evropský Filozofický A Historický Diskurz” 2021, V. 7, Iss. 3.
- Szajdurowa N.W., *Tradicijonnaja trjapicznaja kukła. Uczybnometodiczieskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical suplement], Wydawnictwo Djetstwopress, Sankt Petersburg 2015.
- Świdzińska A., [Lalki-motanki jako metoda pracy nad zrozumieniem doświadczenia migracyjnego](#), „Kultura i Edukacja”, Nr 3(129), s. 184-201.
- Walencowa, M.M., *Nit', niti*, [Thread, threads], W: N. I. Tołstoj (red.), *Slawjanskie drevnosti. Etnograficzieskij słowar*, [Slavic heritage. Ethnographic dictionary], t. 3 (s. 402–408), Wydawnictwo Rosyjskiej Akademia Nauk, Moskwa 1995.
- Winogradowa, L.N., Tołstaja, S.M., *Kukła*, [Doll], W: N.I. Tołstoj (red.), *Slawjanskie drevnosti. Etnograficzieskij słowar*, [Slavic heritage. Ethnographic dictionary], t. 3 (s. 27–31), Wydawnictwo Rosyjskiej Akademia Nauk, Moskwa 1995.
- Wołkowa, J.W. (2017). *Dietskije kukły i obieriegi*, [Dolls and amulets for children], Wydawnictwo „Hobbitieka”, Moskwa 2017.

Motecznik – program animacyjno-edukacyjny

Program ma formę warsztatową i podzielony jest tematycznie na cztery spójne ze sobą części. Można go realizować jako całość, bądź korzystać z poszczególnych scenariuszy i rozwiązań.

Warsztaty animacyjno-edukacyjne zaplanowano jako cykl spotkań teoretyczno-praktycznych, łączenia wiedzy etnograficznej o regionie, wiedzy uczestników („żywa kultura”) i działań rękodzielniczych (motanie), wpisanych w kontekst czterech pór roku: zimy, wiosny, lata, jesieni.

Wybór lalki motanki jako narzędzia przekazu tradycji zwyczajowo-obrzędowych uznano za ciekawe i innowacyjne rozwiązanie z następujących powodów: a) badania etnograficzne i społeczne dowodzą, że lalka jako przedmiot ożywiany przez ludzką wyobraźnię pełni wiele funkcji. Antropomorfizacja czyni ją uniwersalnym przedmiotem w relacji człowieka z naturą; b) cechą lalki jest wyrażanie licznych, symbolicznych znaczeń; c) lalka pełni ważną funkcję w procesie formowania, podtrzymywania i przekazywania tradycji. Wykorzystywano ją w wielu kulturach w roli przedmiotu rytualno-obrzędowego i socjalizacyjnego.

Lalka jako cenna rzecz, spełniała rolę podarunku i wzmacniała relacje społeczne w grupie. Stawała się artefaktem powiązanim z odtwarzaniem i przeżywaniem tradycji.

Tematyka każdego z warsztatów została powiązana semantycznie z konkretnymi motankami reprezentującymi ważne dla danej pory roku potrzeby i zajęcia społeczności tradycyjnych wyrażane obrzędami⁵. Są to:

- 1) Wiosna - Motanka „Ptak-Radość” – zakwitanie, zasiew i dojrzewanie, praca na rzecz wspólnoty, gospodyni-matka, kobieta jako opiekunka „ogniska domowego”, opieka i wychowywanie dzieci, cykl wzrostu i zakwitania.
- 2) Lato - Motanka „Zielarka” – zbiory pierwszych ziół, owoców i warzyw; dojrzewanie, tradycyjne praktyki ochronne, medycyna ludowa, zarządzanie zasobami w gospodarstwie.
- 3) Jesień - Motanka „Ziarnuszka” – gromadzenie, przechowywanie i przetwarzanie zasobów, powiększanie dobrobytu, tradycyjne sposoby spędzania czasu wolnego we wspólnocie.
- 4) Zima - Motanka „Dziesiętorączka” – praca kobiet w gospodarstwie, przędzenie i tkanie, planowanie i organizacja działań w roku agrarnym w kontekście ekologii i geografii miejsca.

Konstrukcja scenariuszy ma stały układ:

1. Gawęda o motance.
2. Motanka – schemat i sposób działania.
3. Sugestie i podpowiedzi.
4. Kolorowanka tematyczna.

„Gawęda o motance” jest wprowadzeniem w symbolikę tworzonej postaci oraz jej roli w tradycji słowiańskich społeczności. Korzystano przy tym ze źródeł rosyjsko- i ukraińskojęzycznych, wiedzy autorki zebranej podczas uczestnictwa w warsztatach i rozmów z rękodzielnikami zajmującymi się motankami.

⁵ Kolejność i układ warsztatów miały inny przebieg przy realizacji projektu. Webinary rozpoczynają się tworzeniem motanki „Dziesiętorączki” a kończą motaniem „Ziarnuszki”.

Element technicznego wykonania lalki, „Motanka – schemat i sposób działania”, jest również odzwierciedleniem nabytych przez autorkę wiedzy i umiejętności. „Sugestie i podpowiedzi” są inspiracją do poszukiwania własnych rozwiązań i wykorzystania technik motania oraz samych motanek w kontekście potrzeb edukacyjnych, rozwiązań metodycznych i technicznych.

Kolorowanki dedykowano najmłodszym uczestnikom i uczestniczkom warsztatów, którzy przychodząc na warsztaty z mamami i babciami, lubią tę formę artystycznego wyrazu. Rysunki są swobodnymi interpretacjami motanych postaci wykonanymi przez autorkę.

WIOSNA - Ptak-Radość

Gawęda o motance

Przedstawiam Wam lalkę motankę „Ptak-Radość”, niezwykłą kobietę, która posiadała moc przywoływania wiosny. Była to jedna z ciekawszych motanek tworzonych w trakcie wiosennych obrzędów. Kobieta „Ptak-Radość”, która nim nabrała żeńskiej siły, była: dziewczeczką, dziewczynką, dziewczuszką, panną, niewiastką, stale ucząc się swojej najważniejszej roli w gromadzie. Gdy stała się kobietą, co w tradycyjnych społecznościach oznaczało bycie mężatką, mogła przywołać wiosnę dla swojej społeczności, dla swojej rodziny, dla siebie.

„Ściąganie” wiosny, którą wyobrażano sobie jako młodą dziewczynę w sukni w kwiaty, z włosami pełnymi ptaków, było bardzo radosnym wydarzeniem. Jej uosobieniem dla Słowian była bogini Żywia-Wiosna bądź Dziewanna. Trudno teraz określić czy była to ta sama bogini tylko inaczej zwana, czy dwie różne personifikacje budzącej się do życia przyrody.

W przekazach o starostówiańskim rodowodzie, 25 marca to czas otwarcia Swargi, czyli słowiańskiego Wyraju i przywoływania wiosny. Swargą określano również Gwieździste Niebo, zwane Kołem Swaroga. Swarga to słowiańskie niebo, w którym żyją świetlani bogowie. Gdy Swarga się otwiera, do ludzi schodzi bogini Żywia-Wiosna. Bogini uosabiała życiową płodność, wieczną młodość, młodzięczość i zakochanie. Była także boginią najwyższego piękna przyrody i człowieka. Nastawał czas radowania się zwycięstwem życia nad śmiercią nie tylko ludzi, ale i całej natury.

„Przywoływanie wiosny”, „Wezwanie wiosny”, „Powitanie wiosny”, „Stado” – pod tymi nazwami kryje się wiele prastarych słowiańskich obrządków odbywających się od początku marca aż do końca kwietnia praktykowanych przez społeczności agrarne. Towarzyszyło im śpiewanie specjalnych piosenek wiosennych, krzyki i hałasy, korowody taneczne, głośna zabawa i szereg różnorodnych działań mających zaprosić życiodajną porę roku by nastąpiła jak najszybciej. Uczestniczyli w nich przede wszystkim młodzi ludzie, ale wiadomo, że radość z nadchodzącego ciepła, rozwoju i rozkwitania roślin towarzyszyła całej społeczności. Wyrażano tę radość w sposób symboliczny, utożsamiając z pierwszymi zwiastunami wiosny.

W Polsce obrzędy związane z powitaniem wiosny łączyły się z pożegnaniem zimy. „Topienie Marzanny” a następnie powrót z „Gaikiem” – ustrojoną wstążkami gałązką, zwiastowały symboliczne przejście w czas aktywności, słońca, ciepła, dłuższego dnia i radosnego świergotu ptaków. To ptaki były tymi pierwszymi „zwiastunami” wyczekiwanej pory. Czas przywoływania wiosny pokrywał się z topnieniem śniegów i przylotu niezimujących ptaków: skowronków, kulików, czajek, bocianów, jaskółek, żurawi. Na wschodzie ptak (w Polsce – bocian i kukułka) pojawia się w wielu

porzekadłach i piosenkach, prostych, może krzykliwych – ale najpełniej wyrażających ekscytację z powodu zakończenia czasu chłodów i... głodu. Wróżono sobie na podstawie czasu ich przylotu urodzaj lub pogodę, a na podstawie ich odgłosów czy miejscu wicia gniazd, przepowiadano małżeństwa lub liczbę dzieci w rodzinie.

Ptaki były pierwszą oznaką nadchodzącej wiosny dla naszych przodków i wszystkie wiosenne obrzędy nasycone były ptakami, ich figurkami, zamówieniami i śpiewami o ptakach. Traktowano ich jako łączników między niebem a ziemią. Wierzenia o konstrukcji Drzewa Życia przekładały się na przekonania, że ptaki, które wity gniazda w koronach drzew, zapewne musiały odlatywać na zimę właśnie do miejsca pobytu bogów. Stąd też, w trakcie wiosennych obrzędów kobiety nakładały na głowę nakrycia wyglądające jak głowa ptaka, a ich odzież miała ornamenty wyszyte ptakami. A jeśli jakiś ptak usiadł na głowie lub ramieniu kobiety w tym dniu, uważano, że jest to oznaką jej mocy, siły i błogostawieństwa bogów.

Wierzono również, że należy zobrazować sposób zachowania zwiastunów wiosny i spowodować szybsze ich przybycie przez to działanie. W Rosji, Ukrainie i Białorusi, w dniu Czterdziestu Męczenników (10 marca), w Zwiastowanie lub Wielkanoc pieczono ciasta, ciastka i bułeczki w kształcie ptaków. Odwzorowywanie skrzydlatych postaci w pieczywie obrzędowym i ich symbolika to bardzo ciekawa historia. Ale wiosną, obrzędowe ciasteczkowe ptaki z rozpostartymi skrzydłami przyczepiano na sznurkach do gałązek, a dzieci śpiewając rytualne piosenki, biegały z nimi naśladując przylot skowronków lub bocianów.

Motanka również ma taki element – jej nakrycie głowy jest zawiązane w specjalny sposób tak, że z boku głowa lalki wygląda jak ptaszek. To jest jej główna cecha i różnica w stosunku do innych wiosennych lalek rytualnych. Ponadto do motanki doczepiano 7 różnobarwnych ptaszków wykonanych z tkanin, symboli wiosny i radości. Uważano dawniej, że trzeba ogromnej wewnętrznej siły aby przywołać wiosnę dającą życie. Dlatego robiły to kobiety. Wierzono, że kobieta czerpie energię z ziemi, która pomaga jej ukorzenić się i zyskać siłę do macierzyństwa. Kobięca energia płodności i dobroci, stabilności i pokoju utożsamiana była z matką-ziemią, która odradzając się na wiosnę kwitła i wydawała plon. Długa spódnica, sięgająca niemal do ziemi, a zwłaszcza jej rąbek, miały swoje sakralne znaczenie, gdyż tworzyły krąg ochronny wokół kobiety.

Opowieść o motance „Ptak-Radość” to opowieść o kobietach, które wychodziły na wzgórza i pola aby „zaklikać wiosnę”⁶. Donośnym głosem przywoływały czas nowego życia, symbolicznie budziły przyrodę z całą swoją mocą wkładaną w słowa. W czas owego rytuału, kobiety nosiły nakrycia głowy w postaci ptaków, a ich ubrania były haftowane ornamentami z ptakami. Upodabniając się fizycznie do ptaków jednocześnie urealniali działania obrzędowe. Strój umożliwiał kobiecie wejście w niecodzienną rolę: fizycznego doświadczenia bycia ptakiem a zarazem łączniczką między światem żywych i duchów. Wyjście na otwartą przestrzeń lub wzniesienie symbolizowało zbliżenie się jasnej sfery bogów, gdzie wykrzykiwano lub wyśpiewywano inkantacje zawierające prośby o życzliwość. Magiczna funkcja języka wyrażała się w przekonaniu naszych przodków, że przez kilkukrotne powtarzanie określonych słów, wywoła się rzeczywistość, o której te słowa mówią.

„Ptak-Radość” wyrażała swoim wyglądem wszystkie emocje, które symbolicznie kojarzono z budzeniem się życia. Należało ubrać ją „żywymi kolorami”, wielobarwnymi ptakami, kilkoma spódnicami i fartuszkami. Miała powstać postać silna, wielobarwna, pyszniąca się swoim strojem. Głowa i bluzka motanki tworzona była z jednego, jasnego kawałka tkaniny. Czasami rękawy wypychano sianem lub pierwszymi liśćmi aby nabrały pełniejszego kształtu. Miała obfitą halkę i na to nałożoną kolorową, często z motywami ptaków, spódnicę. Wybierano dla niej również inny strój wierzchni, zwany dawniej sarafanem, który znamy obecnie pod nazwą princeski. Był to rodzaj długiej sukni bez rękawów, rozszerzający się od pasa ku dołowi tworząc trójkąt.

Lalka powstawała na osnowie wałeczka, który należało ściśle skrócić z prostokątnego kawałka materiału. Niektóre rękodzielniczki – dla wzmocnienia – tworzyły wałeczek na bazie brzoźowego patyczka owiniętego materiałem. Ten element traktowany był również jako pierwiastek męski, bez którego rola kobiety w tradycyjnym ujęciu nie mogłaby się w pełni zrealizować.

Przy tworzeniu motanki „Ptak – Radość” powinny nam towarzyszyć promienne myśli, poczucie siły i sprawstwa. Jak wskazuje nazwa motanki, tworzenie jej w radosnej atmosferze, wspólnie z innymi kobietami, przy śpiewach i rozmowach, miało wzmacniający i ubogacający charakter rytuału a tym samym tworzonego talizmanu. Swoją radość z nadchodzącej wiosny wyrażano też przyczepiając do motanki 7 małych, kolorowych ptaszków. Może tych 7 małych życzeń spełni się od wiosny do wiosny?

⁶ W języku staropolskim i ukraińskim słowo: *zakłykać, zaklikać*, oznaczało przenosić donośnym głosem jakąś wieść. Także białorusizm oznaczający: zawołać, przywołać; np. „Kto mię z zamiarem dobrym zaklicze” (T. Zan, „Tabakiera”).

Tworzenie motanki – schemat i sposób działania

[Webinar z warsztatem tworzenia motanki „Ptak-Radość”](#)

Materiały:

- biała tkanina na tułów i głowę, rozmiar 30x30 cm
- tkanina dość gruba na tułów w formie słupka (do zwinięcia do średnicy 3-4 cm), rozmiar 20x40 cm, (np. ze zużytych spodni, obrusa, pościeli) można do środka włożyć brzozy patyczek,
- tkanina na mały wałeczek na biust motanki, rozmiar 4x10 cm
- jasna i dość miękka tkanina na spodnią spódniczkę (halkę), rozmiar 12x25 cm
- kolorowa i dość miękka tkanina na wierzchnią spódnicę (kwiaty, ptaki), rozmiar 15x25 cm
- kolorowa tkanina na okrycie głowy (chustka), rozmiar 21x21 cm
- kolorowe kawałki tkanin na fartuszek/fartuszki, rozmiar 5x10 cm i 4x8 cm
- 7 kolorowych ścinków miękkich tkanin na ptaszki, rozmiar od 6x6 cm do 10x10 cm
- wstążki, kolorowe nici na pasek, czerwony kordonek, wata lub ścinki jako wypełniacz
- cienkie, kolorowe nici krawieckie do motania ptaszków
- dodatkowo: nożyczki, szydełko, linijka

Wysokość łokciowa – stojąca lalka ma wysokość od łokcia do zgięcia naszej dłoni.

UWAGA! Materiały mogą mieć większy rozmiar. W trakcie pracy można je dociąć lub zwinąć do odpowiedniej długości i szerokości.

Kolejność motania:

1. Przygotowanie osnowy lalki – zawijamy brzozy patyczek w materiał i ściśle skręcamy dbając, aby zewnętrzne krawędzie schować do środka. Motamy osnowę tak, aby powstał wałek o wysokości 21-23 cm i średnicy 3 cm. Przewiązujemy już zwinięty wałek w 3 lub 4 miejscach: na dole, w połowie wysokości oznaczając pas oraz w 1/3 wysokości od góry oznaczając miejsce głowy motanki. Można zrobić jeszcze czwarte wiązanie na górze jeśli zachodzi potrzeba. Motanka powinna stać. Objętość wałka zwiększamy przez dodanie kolejnych warstw tkaniny (np. w dolnej części gdy chcemy aby bezpiecznie stała). Na leżącej osnowie – tułowiu, w części twarzy, kładziemy wypychacz aby uwypuklić to miejsce. Gdy mamy gotowy „kręgosłup” motanki, przechodzimy do kolejnych etapów pracy.

2. Głowa i ręce, biust – kwadratowy kawałek jasnej/białej tkaniny składamy po przekątnej wyznaczając środek. Wkładamy w tak złożony materiał tułów motanki z ułożonym wypychaczem i zawiązujemy oznaczając głowę. Wygładzamy zagięcia manipulując materiałem do uzyskania zadowalającego profilu. Możemy uzupełniać wypychaczem. Po wyodrębnieniu głowy zostaną nam dwa końce materiału z prawej i lewej strony. To będą ręce i jednocześnie rękawy. Ostre końce tkaniny składamy do środka i przewiązujemy. Możemy tym samym regulować ich długość. Nadmiar materiału tworzący „rękawy” bluzki również możemy zawinąć do środka.

Zanim przymocujemy bluzkę w pasie, robimy lalce biust. Można go zrobić ze zwiniętego w wałeczek jasnego materiału lub dwóch oddzielnych elementów. Wówczas potrzebne będą dwa kwadratowe skrawki jasnej tkaniny, w które wkładamy wypychacz i przewiązujemy na kształt woreczków tej samej wielkości. Jasny materiał użyty na biust nie będzie się odcinał kolorystycznie spod bluzki. Przygotowany w dowolny sposób element układamy na osnowie pod bluzką, nieco poniżej głowy. Teraz możemy wygładzić bluzkę Ptaszki i przewiązać na wysokości zaznaczonego wcześniej pasa.

3. Halka i spódnica – materiał na halkę (spodnią spódnicę) przymierzamy na lalce dopasowując długość, przymarszczamy i przywiązujemy z zapasem 1 cm. Warto zadbać o estetykę i w miejscu złączenia końców materiału zrobić zakładkę, co da efekt pełnego zakrycia osnowy. Identycznie postępujemy ze spódnicą. Po przywiązaniu materiału należy równo rozłożyć przymarszczenia. Wiązanie halki i spódnicy można zrobić dwojako. Pierwszy sposób to wiązanie gdy nici i naddany materiał będą widoczne. Wówczas można te elementy zakryć szerszym paskiem. Drugi sposób, zwany odwrotnym, polega na ułożeniu prawej strony materiału na twarzy lalki, przewiązaniu go z zapasem 1 cm i odwrócenia na prawą stronę. Ten zabieg daje efekt powiększenia objętości spódnicy. Zapas materiału pozwala regulować długość halki i spódnicy.

4. Fartuszek i pasek – motanka ma co najmniej jeden fartuszek i zawsze pasek. Wielkość fartuszka czy fartuszków jest dowolna. Przywiązanie jest identyczne jak w przypadku

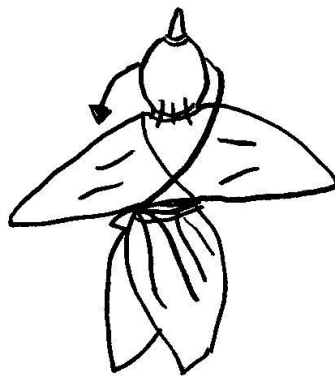
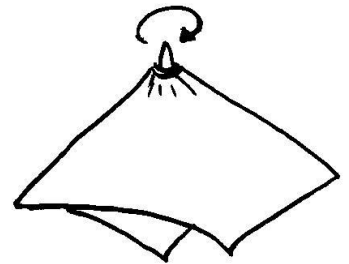
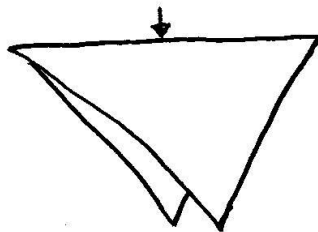
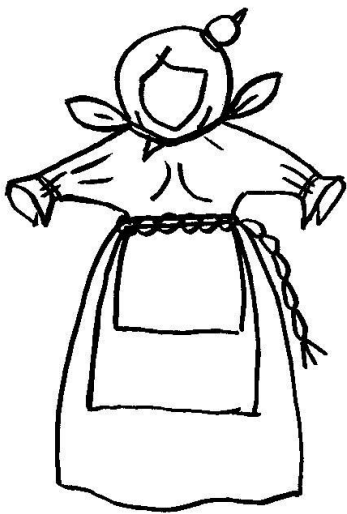
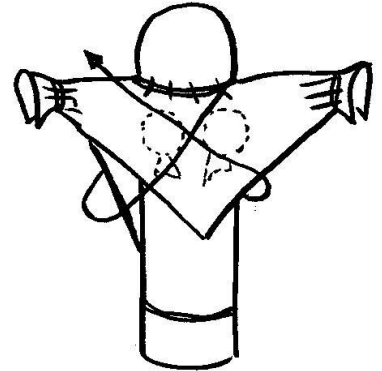
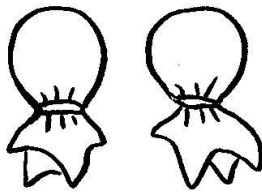
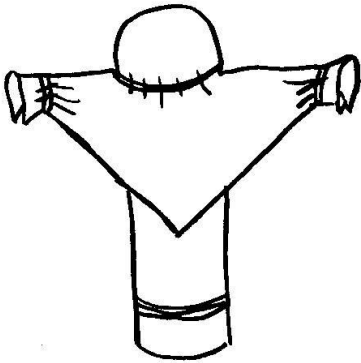
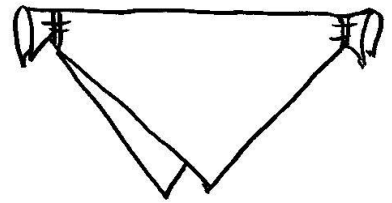
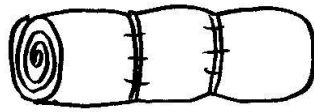
spódnic – na dwa sposoby. Paseczek motanki – w zależności od upodobań – można zrobić ze wstążki, samodzielnie wydzierać szydełkiem lub zrobić z materiału. Podwójne wiązanie paska wokół talii świadczyło o świątecznym charakterze ubioru. Pasek wiązano z lewej strony, „pod sercem”.

5. Chustka – nakrycie głowy w formie ptaka powstaje z kolorowej tkaniny w kształcie trójkąta. Dłuższy bok materiału należy złożyć na pół i wyznaczyć środek. To miejsce zawiązania dzióbka ptaka. Kilka milimetrów materiału z wyznaczonego środka obwiązujemy formując dziób. Następnie za pomocą wypychacza należy uformować główkę ptaka i przewiązać nitką. Tak przygotowane nakrycie mocujemy na głowie lalki przez przywiązanie nitką pod głową. Jeśli chustka ma długie końce można ją zawiązać tradycyjnie. Końce chustki ułożyć tak, aby dały efekt skrzydeł.

6. Ptaszki – jako atrybuty motanki powstają z kolorowych kwadratów. Warto użyć cieńszych nici dla estetycznego wyglądu. Materiał składamy po przekątnej a następnie wzdłuż dłuższego boku otrzymanego trójkąta. Wyznaczony środek zawiązujemy kilka milimetrów od brzegu tworząc dzióbek ptaka. Następnie formujemy wypychaczem główkę wkładając do środka złożonej tkaniny i przewiązujemy nicią. Z pozostałego materiału formujemy skrzydła i ogon wiążąc nicią na krzyż. Kobieta-Ptak miała na sobie zazwyczaj 7 ptaszków: u paska i rąk, na ramieniu i spódnicy.

Schemat motania powstał w oparciu o: Szajdurowa N.W., *Tradicjonna trjapicznaja kukła. Uciebnetodiczieskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical suplement], Wydawnictwo Djetstwopress, Sankt Petersburg 2015.

Sugestie i podpowiedzi

1. Tematyka zajęć wymaga wprowadzenia w kontekst historyczny motanek oraz osadzenia ich w obrzędowości społeczności agrarnych. Ważne jest tu wyjaśnienie takich pojęć, jak: tradycja, obrzęd, święto i świętowanie, kultura ludowa.
2. Koncepcję zajęć warto opracować w oparciu o źródła etnograficzne dotyczące lokalnych społeczności, wizyty w muzeach, skansenach, wywiady ze znawcami tematu czy wywiady ze starszymi członkami rodziny oraz przegląd zdjęć z rodzinnego albumu.
3. Przygotowanie do zajęć materiałów, z których tworzą motanki, zdjęć poglądowych, schematów tworzenia motanki ułatwi przekaz.
4. Realizację zajęć warto rozpocząć od pytań o znajomość lokalnych i narodowych tradycji oraz obrzędów związanych z powitaniem wiosny i wskazaniem różnic pomiędzy przeszłymi i obecnymi praktykami.
5. Tworzenie „Ptaka-Radość” można połączyć z czytaniem książek lub wierszy związanych z wiosną i jej zwiastunami, emocjami towarzyszącymi wydarzeniom obrzędowym, zmianom w przyrodzie. Wybór lektur zależy od wieku odbiorców i celu zajęć.
6. Zajęcia można połączyć z lekcją muzealną na temat strojów charakterystycznych dla regionu aby przenieść niektóre z jego elementów na ubiór motanki.
7. Lekcje w lokalnym skansenie na temat prac polowych w okresie wiosennym mogą być podstawą do dyskusji na temat roli pracy kobiet, mężczyzn i dzieci w gospodarstwie.

8. Zorganizowanie wycieczki plenerowej i obserwacja życia ptaków w połączeniu z rozmową z ornitologiem umożliwią poznanie typowych ich zachowań i potrzeb.
9. Tworzenie motanki może być inspiracją do układania piosenek, wierszy, wylizanek (nazwy ptaków), jak też innych form artystycznego wyrazu z wykorzystaniem gliny, plasteliny, farb.

Kolorowanka Kobieta Ptak-Radość

Pokoloruj Radosną Ptazkę jasnymi i radosnymi kolorami.

Radosna Ptazka ma na sobie zawsze 7 ptaszków.

Sprawdź proszę ile odleciało szukać miejsca na gniazdo i dorysuj brakujące.

Jakie ptaszki zwiastują nadchodzącą wiosnę? Może narysujesz je dla Radosnej Ptazki?

LATO - Zielarka/Trawnica

Gawęda o motance

Przedstawiam Wam „Zielarkę”, zwaną „Trawnicą”, a bardziej pieszczotliwie: „Trawuszką”⁷, jedną z najbardziej wdzięcznych i wszechstronnych motanek. Można powiedzieć, że jest strażniczką zdrowia i dobrostanu, dba o fizyczną i psychiczną kondycję człowieka na tyle sposobów, na ile sami zechcemy. Podstawą motanki jest woreczek z ziołową zawartością, w którym jak w gnieździe, siedzi kobieca postać. Jej niezwykłość podkreślają dwa atrybuty: woreczki przywiązane do rąk oraz opaska z dwoma węzłkami założona pod chusteczkę. Pierwszy atrybut, czyli woreczki, można napełnić zgodnie z własnymi potrzebami: pachnącymi ziołami, ziarnami czy innymi, ważnymi dla nas symbolami zdrowia. Drugi atrybut odsyła do funkcji „karmicielki”, którą w społecznościach agrarnych była krowa. Motyw rogów jako nakryć kobiecych głów spotkać można w wielu kulturach świata. Nasza „Zielarka” – „karmicielka” daje dużo dobra, ciepła, ochrony i wsparcia w trudnych chwilach. Personalizowanie motanki przez dobór ziół oraz wielkość i kolor woreczka-spódniczki nadaje jej bardzo osobisty charakter. W nim tkwi nasza własna symbolika i lecznicza moc „Zielarki”.

Pierwszą apteką człowieka była przyroda, a głównymi lekami od wieków były zioła. Dziś wciąż są potrzebne w farmacji, kosmetologii czy kuchni. Odkrywamy, że dotychczas deptane po drodze, są aromatyczne, smaczne i... magiczne, jeśli magią można określić efekty ich działania.

Nasi przodkowie poznając otaczającą naturę, nauczyli się wykorzystywać jej dobra dla własnych potrzeb. W tradycyjnych społecznościach wszyscy znali podstawowe zastosowanie rosnących wokół pospolitych roślin: mięty, rumianku, dziurawca czy przysłii. Były jednak osoby, których wiedza o świecie roślin była bardziej rozległa i często przekazywana w rodzie z pokolenia na pokolenie bądź tylko uważnie do tego wybranym osobom. Powierzanie tajemnic leczenia ziołami nielicznym wiązało się z dużą odpowiedzialnością. Użycie w odpowiednich proporcjach składników roślinnych aby uleczyć, a nie zaszkodzić wymagało sporych kwalifikacji. Zbieranie poszczególnych ziół o właściwej porze, odpowiednie ich wysuszenie, zrobienie nalewek, naparów, ekstraktów było czasochłonne, na co praca w gospodarstwie nie pozwalała zbyt często. Nic więc dziwnego, że wokół tej wiedzy i jej nosicieli narosło wiele mitów.

Znajomość właściwości roślin leczniczych była czymś więcej niż znajomość uprawy lnu i zbóż. Zielarki i zielarze otaczani byli szacunkiem i często bojaźnią z powodu

⁷ Nazwa powstała w wyniku przejęzyczenia. Dziękuję Joanno ☺. To bardzo dobry przykład rozwoju nazewnictwa motanek, gdyż powstało przekształcenie, które nadal oddaje podstawową funkcję motanki. W tym przypadku „Trawuszką” brzmi swojsko, sympatycznie, pieszczotliwie, wręcz intymnie.

dysponowania wiedzą i umiejętnościami przekraczającymi codzienne praktyki naszych przodków. Gdy zaś dołączali formułę „zamawiania”, „zamowy” czy „zaklęcia” przy leczeniu daną rośliną, tym bardziej wierzono w moc sprawczą i skuteczność ich działania. Moc roślin utożsamiano z mocą zielarek i zielarzy, a im bardziej byli autorytetami w dziedzinie leczenia i znajomości psychiki ludzkiej, tym bardziej otaczała ich aura niesamowitości.

Wielu roślinom przypisywano magiczne znaczenie z powodu ich wyglądu, kształtu kwiatów i liści, formy korzeni a także miejsca, w których rosły. Ludowa wyobraźnia odwoływała się do konkretnych cech: zapachu, koloru, kształtu, smaku rośliny, a te cechy przekładano na nazewnictwo i zastosowanie ziół. Zioła, krzewy i drzewa o magicznych właściwościach tworzą dość duży inwentarz, a ich wykorzystywanie w obrzędowości weszło na stałe do folkloru, są także przedmiotem legend, bajek i przypowieści. Grusze, jabłonie, lipy, jarzębiny, wierzby,

brzozy, dęby, osiki to tylko niektóre znaczące drzewa w światopoglądzie ludowym, gdzie mieszą się słowiańskie i chrześcijańskie wizje świata. Badania etnograficzne bogato opisują również działania magiczne z wykorzystaniem ziół w celu przyciągnięcia dobra i odegnania złych sił.

Ludowa wizja chorób i ich upostaciowienie ma także swoje przełożenie na motane lalki. Były nimi m.in. „Lichomanki” lub „Lichoradki”, których nazwa semantycznie odnosi się do „licha”, a więc nieżyciwego stworza z demonologii ludowej uosabiającego różne schorzenia. Zamotane „Lichoradki” miały ściągnąć wszelkie bóle i choroby na siebie, omijając w ten sposób domowników. To one były „rade lichu” a nie mieszkańcy gospodarstwa. Wierzono również, że od chorób można wykupić się obietnicami i darami lub sprowadzić ją na siebie i na innych przekleństwem czy złą wolą. Na to były również rytualne rozwiązania, często drobiazgowo sformułowane i czynności, o czym szeroko pisali etnografowie.

Ziół i leczniczych jagód, pachnących traw do wypychania sienników i karmienia była dostarczała okoliczna przyroda. Pokrzywa, babka, mak, piołun, dziurawiec, mięta, macierzanka, lubczyk, dzika róża, czarna bez, wrotycz, jarzębina to znane nam z otoczenia rośliny z ogromnymi walorami smakowymi i leczniczymi. Nasi przodkowie

nie musieli zakładać zielników przydomowych, bo wystarczyło przejść na pobliską łąkę czy do lasu lub po prostu wyjść z domu i czerpać z dobrodziejstw natury. Zbierano je aby w czas późnej jesieni i zimy a także wczesnej wiosny, kiedy przyroda była jeszcze w stanie uśpienia, zerwane i ususzone rośliny łagodzą i leczą różne dolegliwości. A najlepiej było udać się do lokalnej specjalistki po mieszanki i nalewki pieczętowane przez nią przygotowane.

Słowiańscy przodkowie przyporządkowali opiekę nad ziołami boginiom: Dziewannie, Mokoszy i Marzannie. W ludowym światopoglądzie pod wpływem chrześcijaństwa, patronat ten przejęła Maryja, co ma swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w obrzędowości okołorocznej ale także w nazewnictwie roślin. „Warkocz Panny Maryi”, „Włoski Najświętszej Panienki”, „Jabłuszka Najświętszej Panienki”, to nazwy jednej tylko rośliny: dziewanny. Może słyszeliście o „Łzach Matki Bożej”, którą określano ozdobną trawę dodawaną do palm – drzączkę?

Silny archetyp matki, dającej życie, karmiącej, związany był z kultem ziemi, właściwym społecznościom agrarnym. Dla Słowian boską energią żywiołu matki-ziemi uosabiała Mokosz, dla chrześcijan – Maryja. Kult wdzięczności za dary w obrzędowości ludowej praktykuje się 15 sierpnia w Święto Matki Boskiej Zielnej. Święcono i błogostawiono płody ziemi: zioła, warzywa, owoce. Przybierały fizyczną formę bukietów i wianków, w których skład wchodziły: bylica, dziurawiec, piołun, macierzanka, wrotycz, krwawnik, makówki, len, konopie. Po ich błogostawieństwie, czyli „udzieleniu dóbr za pomocą słowa”, bukiety i wianki zanoszono do domów i budynków gospodarskich aby chroniły mocą uświęconych roślin.

Motanka „Zielarka” jest symbolem bardzo ważnego czasu dla naszych przodków, zbiorów pierwszych plonów, w tym ziół. Ich różnorodność daje możliwość wybrania tych najbardziej nam potrzebnych na daną chwilę. Zamotana postać staje się strażniczką dobrostanu, opiekunką życzeń zdrowia i bezpieczeństwa. Pachnący woreczek czynił domową przestrzeń przyjemną przez swój zamknięty w materiale aromat. Można było od czasu do czasu rozwiązać go, wziąć odrobinę ziołowych skarbów i zaparzyć herbatkę dla lepszego samopoczucia własnego czy domowników. „Trawnica”, zgodnie z nazwą, zawierała w sobie pachnące trawy, więc wkładano ją do skrzyń lub szaf z odzieżą. Dawano także dzieciom do zabawy, aby przez dotyk i miętoszenie uwalniał się uspokajający aromat traw. Rozróżnienie na „Zielarkę” i „Trawnice” ma charakter lokalnego nazewnictwa, bo obie motanki tworzone tak samo, w obu wiązano podobne intencje. Wierzono, że wszystko co złe i szkodliwe zostanie odesłane w dolne zaświaty.

Spódniczka motanki przyjmuje formę obfitej kuli wypełnionej dobrami. Uważano, że magicznego waloru motance dodaje sposób tworzenia woreczka-spódniczki. Jeśli powstaje z kwadratowego kawałka materiału, należy go składać w specjalny sposób. Po wyborze tkaniny, najlepiej naturalnej, pieczołowicie wysypujemy ziota na środek materiału, a następnie składamy każdy z czterech jej rogów do środka „za słońcem”, zgodnie z kierunkiem wskazówek zegara. Ta czynność, o charakterze rytualnym, jest symbolicznym sposobem zamykania i chronienia zawartości motanki przed nieżyczliwym spojrzeniem lub złymi siłami. Po włożeniu głowy z tułowiem do środka złożonego z czterech stron woreczka, pojawiają się kolejne cztery odstające rogi. Je także przywiązujemy do tułowia lalki „za słońcem”.

Motankowa „zapachowa poduszczonek” to piękny i osadzony w tradycji element wystroju naszych domów, wspaniały prezent wykonany własnoręcznie z radością i głębokim przesłaniem.

Tworzenie motanki – schemat i sposób działania

[Webinar z warsztatem tworzenia motanki „Zielarka”](#)

Materiały:

- biała tkanina na tułów i głowę, rozmiar 30x30 cm
- kolorowa, miękka tkanina na spódniczkę w formie woreczka, rozmiar 50x50 cm,
- kolorowe kwadratowe kawałki tkanin na bluzeczkę-biust motanki, rozmiar ok. 10x10 cm
- kolorowa tkanina na okrycie głowy (chustka), rozmiar 20x20 cm
- kolorowe kawałki tkanin na fartuszek/fartuszki, rozmiar 5x10 cm i 4x8 cm
- 2 kawałki tkaniny na sakiewki z ziołami
- suszone zioła, zboża, trawy, jarzębina, orzechy, żołądzie
- wstążki, kolorowe nici na pasek, czerwony kordonek, wata lub ścinki jako wypełniacz oraz dodatki do ozdoby
- dodatkowo: nożyczki, szydełko, linijka

Motanka ma wysokość 12 cm.

UWAGA! Materiały mogą mieć większy rozmiar. W trakcie pracy można je dociąć lub zwinąć do odpowiedniej długości i szerokości.

Kolejność motania:

1. Przygotowanie głowy, rąk i tułowia lalki – na tym etapie postępujemy podobnie jak przy motaniu „Ptaka-Radość”. Kwadratowy kawałek jasnej/białej tkaniny składamy po przekątnej wyznaczając środek. Wkładamy w tak złożony materiał wypełniacz i mocno zawiązujemy oznaczając głowę. Wygładzamy zagięcia manipulując materiałem do uzyskania zadowalającego profilu. Możemy uzupełnić wypychaczem. Dwa końce materiału z prawej i lewej strony będą tworzyły ręce. Ostre końce tkaniny składamy do środka i przewiązujemy. Możemy tym samym regulować ich długość. Nadmiar materiału tworzący „rękawy” bluzki również możemy zawinąć do środka. Przed zawiązaniem bluzki w pasie, możemy wzmocnić osnowę motanki zwiniętym w rulon materiałem. Motanka przyjmie totemiczny wygląd, a to ułatwi osadzenie jej w woreczku z ziołami. Materiał, z którego zrobiona jest głowa i ręce układamy wówczas na wzmocnieniu nadając jej estetyczny wygląd. Nie musimy wzmocniać materiałem „Zielarki” jeśli ocenimy, że nasza osnowa jest wystarczająco długa i bez problemu przymotamy do niej woreczek-spódniczkę z ziołową zawartością.

2. Spódniczka-woreczek, biust – do przygotowanej osnowy motanki przywiązujemy biust. Będzie on jednocześnie bluzką „Zielarki”, więc warto wybrać kolorową tkaninę w tym samym lub kolorze pasującym do spódniczki-woreczka. Biust tworzy się podobnie jak głowę motanki, ale odrobinę od niej mniejszy. W tym celu wybrany materiał napełniamy wypychaczem i każdy element przywiązujemy oddzielnie do osnowy, tuż pod głową. Widoczne części materiału zostaną schowane w spódnicy. Zrobienie spódnicy-woreczka wymaga nieco uwagi i zręczności. Na rozłożony duży kawałek kwadratowej tkaniny wysypujemy wybrane zioła i trawy, osadzamy przygotowaną lalkę jak w gnieździe i zbieramy krawędzie tkaniny wokół pasa tworząc przymarszczenia lub zakładki. Przewiązujemy mocno nicią wokół osnowy. Spódniczkę można wcześniej przygotować fastrygując materiał na woreczek z zapasem 1 cm, a następnie napełnić ziołami. Po włożeniu motanki ściągnąć fastrygę i mocno przewiązać. Zakładki i zmarszczki należy ładnie rozprowadzić, aby motanka miała estetyczny wygląd. Gdyby jednak wymagała dodatkowego przewiązania to należy ją wzmocnić. Wiązania zostaną przykryte przez kolejne elementy jak fartuszki i pasek.

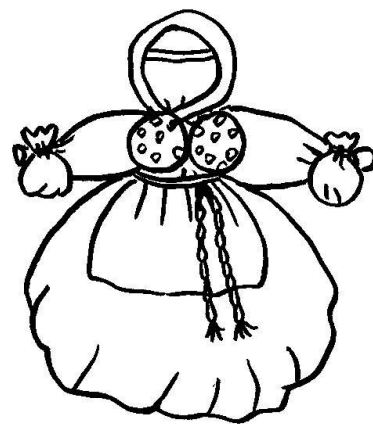
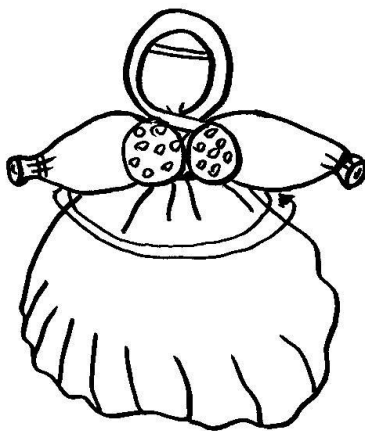
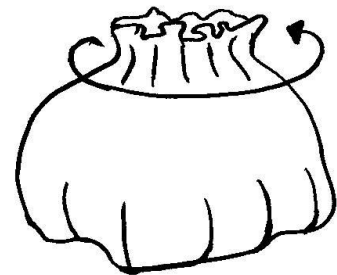
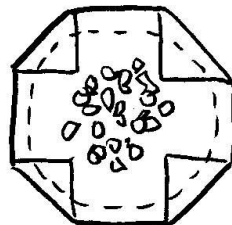
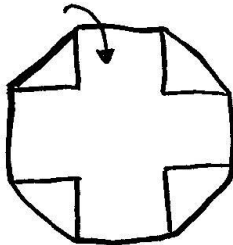
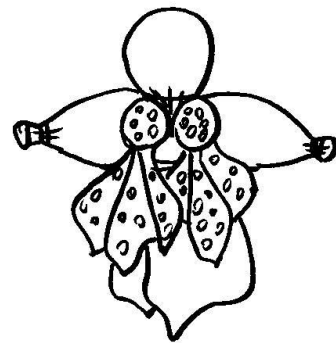
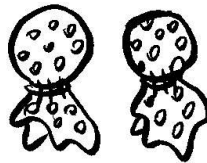
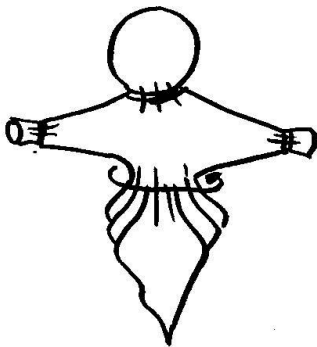
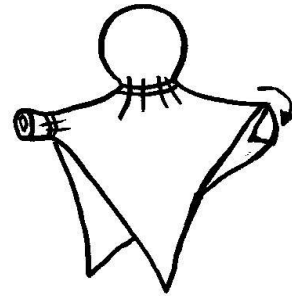
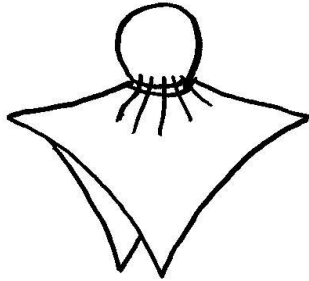
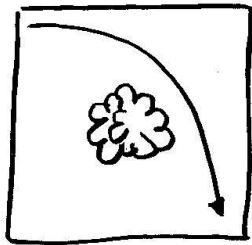
3. Fartuszek i pasek – „Zielarki” miały dużą ilość fartuchów tworzonych z kwadratowych skrawków materiałów różnej wielkości. Przed zawiązaniem wybrane skrawki, wcześniej ozdobione, należy przymierzyć na spódniczkę i umocować w pasie. Wielkość czy ilość fartuszków jest dowolna. „Zielarki” mogą mieć pasek, do którego można dowiązać ozdoby symbolizujące umiejętności naszej motanki. Ponadto pasek pełnił funkcję ochronną. Paseczek motanki – w zależności od upodobań – można zrobić ze wstążki, samodzielnie wydzierać szydełkiem lub zrobić z materiału. Podwójne wiązanie paska wokół talii świadczyło o świątecznym charakterze ubioru. Pasek wiązano z lewej strony, „pod sercem”.

4. Chustka/chustki, różki karmicielki – spodnia chusteczka zwana białą lub naczótek, możemy przygotować z jasnego paska materiału, który przewiązujemy nitką na głowie lub pod głową motanki. Te wiązania zostaną przykryte chusteczką. Kolejny element to różki symbolizujące rolę karmicielki. W tym celu na wąskim paseczku materiału robimy dwa węzłki w odległości 1-1,5 cm i przymierzamy do głowy „Zielarki” sprawdzając, czy po nakryciu chustką dadzą nam efekt różków. Ten element jest też formą zdobienia, bo unosi do góry zawiązaną na głowie chusteczkę wierzchnią. Trójkątny skrawek kolorowego materiału lub złożony po przekątnej kwadrat będzie chustką motanki. Przywiązać go można w sposób tradycyjny pod brodą bądź za pomocą ozdobnych nici pod głową. Jeśli wystarcza materiału można wykonać dowolne wiązanie: z tyłu głowy lub na głowie. Wszystko zależy od fantazji i wybranej tkaniny. Zielarki mogą mieć zrobione włosy z wełny, pakuł lnianych, itp. Należy je umocować przed zamotaniem chustki przez wiązanie wokół szyi.

5. Atrybuty dodatkowe - do rąk motanek przywiązuje się małe woreczki-trzosiki, do których można wrzucić symbole kojarzące się z dobrobytem i zdrowiem, jak: groch, żołądź, orzechy, drobne kamyki półszlachetne, itp. Woreczki wykonuje się z kwadratowych skrawków, a po włożeniu zawartości do środka materiału zawiązuje się je zbierając cztery rogi z zawartością i tworząc trzosik. Zdobienia dodatkowe, jak wyszycie na ubraniu, należy wykonać przed zamotaniem go na lalce, ponieważ według tradycji na motance nic się nie szyje ani nie ucina. Lalce można dodatkowo zawiesić korale zrobione z jarzębiny i przywiązać piórko symbolizujące lotność umysłu.

Schemat motania powstał w oparciu o: Szajdurowa N.W., *Tradycyjna trjapicznaja kukła. Uciebno-metodyczieskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical supplement], Wydawnictwo Djetstwopress, Sankt Petersburg 2015.

Sugestie i podpowiedzi

1. Tematyka zajęć wymaga wprowadzenia w kontekst historyczny motanek oraz osadzenia ich w obrzędowości społeczności agrarnych. Ważne jest tu wyjaśnienie takich pojęć, jak: tradycja, obrzęd, święto i świętowanie, kultura ludowa.
2. Koncepcję zajęć warto opracować w oparciu o źródła etnograficzne dotyczące lokalnych społeczności, wizyty w muzeach, skansenach, wywiady ze znawcami tematu czy wywiady ze starszymi członkami rodziny oraz przegląd zdjęć i pamiątek.
3. Przygotowanie do zajęć materiałów, z których tworzą motanki, zdjęć poglądowych, schematów tworzenia motanki ułatwi przekaz.
4. Realizację zajęć warto rozpocząć od pytań o znajomość lokalnych i narodowych tradycji i obrzędów związanych z letnimi pracami w polu i ogrodzie, pierwszym zbiorem owoców i ziół, wskazując różnice pomiędzy przeszłymi i obecnymi praktykami.
5. Tworzenie „Zielarki” można połączyć z czytaniem książek lub wierszy związanych z pełnią lata i jego symbolami. Wybór lektur zależy od wieku odbiorców i celu zajęć.
6. Zajęcia można połączyć z dyskusją o sposobach i korzyściach spędzania wolnego czasu na łonie natury, wizytą w lokalnych gospodarstwach agroturystycznych.
7. Lekcje w lokalnym skansenie na temat prac polowych w okresie letnim, np. sianokosami, mogą być podstawą do dyskusji na temat różnych typów upraw i dbania o zrównoważone środowisko przyrodnicze.
8. Zorganizowanie tematycznej wycieczki plenerowej z poszukiwaniem lokalnych roślin i ziół można połączyć z wizytą u lokalnego producenta ziół lub pszczelarza, poszerzając wiedzę o roli roślin i owadów w ekosystemie i życiu ludzi.
9. Tworzenie motanki może być inspiracją do układania piosenek, wierszy, wliczanek (nazwy ziół), jak też innych form artystycznego wyrazu z wykorzystaniem gliny, plasteliny, farb.

Kolorowanka – Zielarka

Pokoloruj Zielarkę i dorysuj jak najwięcej znanych Ci roślin aby czuła się dobrze.

Wymyśl wzór i narysuj na fartuszkach Zielarki.

Jak sądzisz, ile ziarenek grochu zmieści się w woreczkach które trzyma?

JESIEŃ – Ziarnuszka/Krupieniczka/Gospodyni

Gawęda o motance

Przedstawiam Wam symbol dostatku, obfitości, bezpieczeństwa materialnego i gospodarności, „Ziarnuszkę”, znaną wcześniej jako „Krupieniczka”. Jak tradycja podaje, nazwa motanki oznaczała podstawowe produkty jedzone w domu: kaszę lub ziarna zbóż.

Aby w domu było syto i bogato, robiono nieduży woreczek na podobieństwo worków z ziarnem, napełniano go zebrany z pola zbożem i ozdabiano zgodnie z tradycyjnym ubiorem gospodyni. Dlatego też nazwa „Gospodyni” przyjęła się na określenie tej wspaniałej motanki. Jest personifikacją najlepszych cech gospodyni. Tej, która potrafi tak zorganizować pracę w domu i gospodarstwie, aby nikomu niczego nie brakowało: ni ludziom, ni zwierzętom, ni roślinom. Pewnie miała do pomocy inne motanki lub też „Gospodarza” zwanego „Bogaczem”, czyli męski odpowiednik naszej „Ziarnuszki”, pracowitego i zaradnego małżonka.

Jeśli ziemia daje plony, oznacza to, że ich symbolem musi być żeńska energia. Znaczenie „Ziarnuszki” wpisane jest w obrzędy dziękczynne za urodzaj. Tworzono je od chwili zebrania ostatnich kłosów zboża z pola aż do Szczodrych Godów, czyli Bożego Narodzenia. Były często prezentami, które dawno życząc urodzaju w domu, polu i zagrodzie. Na zamotanych ubraniach wyszywano symbole ziemi i wody, bez których nie mogło być urodzaju. Stawiano tak przygotowane talizmany w miejscu ze świętymi obrazami, ikonami lub w progu domu. Pierwszy wiosenny siew rozpoczynano ziarnami, które przechowywała w sobie „Ziarnuszka”. Zatem czas ich istnienia był określony w kole roku.

Świętowanie urodzaju ma bardzo bogatą obrzędowość, współcześnie najbardziej znaną i fetowaną. W społecznościach agrarnych jest jednym z najważniejszych wydarzeń, które obchodzono od sierpnia do października. Pierwsze i drugie zbiory z pól, sypiące się strumieniem złote ziarno do spichlerzy, pierwsze wypieki, to oznaka czasu radowania się i wdzięczności za dary matki-ziemi. Zapraszano się wzajemnie w gości, ucztowano, dzielono chlebem z ubogimi.

Dożynki i wieńce dożynkowe są fizycznymi symbolami manifestowania energii obfitości. To też czas zamykania najbardziej pracowitego okresu agrarnego koła roku,

zależnego od kaprysów pogody i zdrowia ludzi. Więc jeśli aura była łaskawa ludziom, nie mogło zabraknąć rytuałów wdzięczności i wzajemnych życzeń kolejnych, udanych żniw za rok.

Okazałość zbiorów i bogactwo gospodarzy obrazowano w tworzonych motankach. Przygotowany z kawałka materiału woreczek napełniano ziarnem i ubierano bardzo strojnie: w kolorowe spódnice, fartuszki, paseczki, chustki i doczepiano różnorodne atrybuty bogactwa. Dobra gospodyni miała kilka fartuszków, ten wierzchni najlepiej gdyby był bogaty w zdobienia i symbole żywiołów. W niektórych źródłach wspomina się o znaczeniu spodniego fartucha, który miał czarny lub bardzo ciemny kolor. Zwano go „t'ma” – ciemność. Wierzono, że chronił płodność kobiet przed złymi spojrzami i urokami, a w szerszym znaczeniu urodzaj w gospodarstwie. Duża ilość fartuchów była symbolem odpowiedzialności za wiele obowiązków w gospodarstwie, świadczyła też o statusie ekonomicznym kobiety. Pasek, który kobiety przewiązywały po lewej stronie pod sercem, a mężczyźni po prawej stronie, symbolizował ochronę. Miał też inne znaczenie – trzymanie gospodarstwa w ryzach, pod kontrolą. Rozpasanie oznaczało rozrzutność i chwiejność charakteru, a takie cechy nie sprzyjały dobrobytowi. Do pasków przywiązywano jeszcze mniejsze woreczki, gdzie wkładano monety o nominale 1 lub 5, ale też żołądzie, groch, len czy jarzębinę. Im bardziej pękate motanki, tym lepiej. Uważano, że tusza gospodyni i gospodarza świadczyła o dobrobycie i dobrostanie w domu.

Motana postać powinna mieć ręce, które zaznaczano symbolicznie przez zawinięcie tkaniny będącej wierzchnim odzieniem, kaftanem „Ziarnuszki”. Częściej jednak tworzono ręce z pasków materiału w formie pętelki i wtykano w nie kłosa zbóż, piórka lub jeszcze jeden trzosik z dobrami. W ten sposób zaznaczano gotowość rąk do pracy i zbierania jej plonów. Ważne były też nakrycia głowy. Im strojniejsze chusteczki, tym bogatsza gospodyni. Wiadomo też, że głowa rodziny to mądra głowa i autorytet w gospodarstwie. Motanie „Ziarnuszek” miało charakter życzeniowy. Nakładaniem kolejnych warstw ubrań i ubogacaniem wyglądu motanki, manifestowano pragnienia wzrostu, bogactwa i bezpiecznego przetrwania do kolejnych zbiorów.

Pracowitość, zapobiegliwość, zdrowie, duża rodzina żyjąca w dobrobycie i szczęściu wśród życzliwej natury to pragnienia, które towarzyszyły motaniu „Ziarnuszki”. Współcześnie dobrobyt wyobrażamy sobie inaczej niż tradycyjne społeczności a „chleb codzienny” stał się określeniem różnorodnych potrzeb.

Plony i chleb były gwarantem przetrwania nie tylko mieszkańców wsi, gdyż ziarno i mąkę sprzedawano przecież na jarmarkach i w miastach. Współczesne jarmarki i festyny w ramach dożynek z występami zespołów ludowych i prezentacją symboli ze zbóż, warzyw oraz owoców mają bogatą oprawę, rozmach i ludyczny, zabawowy charakter. Czy jednak skłaniają do refleksji nad wartością pracy na roli, szacunkiem do ziemi i naszego na niej miejsca?

Zapraszam do zamotania symbolu wdzięczności dla natury: za słońce, deszcz, wiatr, żyzną ziemię i rośliny. Praca włożona w zawiązywanie i przywiązywanie niech będzie symbolem pokłonu i szacunku dla pokoleń za nami, dzięki którym jesteśmy tutaj.

Tworzenie motanki – schemat i sposób działania

[Webinar z warsztatu tworzenia motanki „Ziarnuszka”](#)

Materiały:

- tkanina płócienna lub jutowa na tułów w formie worka (wsypujemy tam ziarno i zioła), rozmiar 20x40 cm, (np. ze zużytego obrusa, pościeli)
- kolorowa tkanina na sukienkę rozmiar 12x20 cm
- tkanina na kubraczek i rękawy, rozmiar 15x20 cm
- kolorowa tkanina na okrycie głowy (chustka), rozmiar 21x21 cm
- kolorowe ścinki miękkich tkanin na woreczki z ziarnem i ziołami, rozmiar od 6x6 cm do 10x10 cm
- 2 paski białego lub jasnego materiału na rączki, rozmiar 5x10cm
- wstążki, kolorowe nici na pasek, czerwony kordonek, wata lub ścinki jako wypełniacz
- zboże, kasze, zioła do wypełnienia woreczka – poj. 1 szklanka
- dodatkowo: nożyczki, szydełko, linijka

Motanka ma wysokość ok. 12 cm

UWAGA! Materiały mogą mieć większy rozmiar. W trakcie pracy można je dociąć lub zwinąć do odpowiedniej długości i szerokości.

Kolejność motania:

1. Przygotowanie osnowy lalki - z materiału najlepiej lnianego, należy wykonać woreczek, zszywając ze sobą dwa boki a następnie mocno zawiązać jeden koniec powstałej tuby i wyrócić materiał na prawą stronę. Wysokość i tęgość woreczka jest dowolna. Należy wówczas pamiętać o odpowiedniej ilości wypełniających go ziaren.

Powstały worek (ciało motanki) należy napełnić wybranymi ziarnami, suszonymi ziołami i kwiatami w taki sposób, aby można go było mocno związać u góry. Wypełniając woreczek, warto odwołać się do symboliki poszczególnych zbóż i roślin w tradycji ludowej lub ich znaczenia dla regionu (np. chmiel, rzepak, pszenica, len). Przy użyciu mocnych nici (kordonka) należy obwiązać worek w połowie, aby zaznaczyć miejsce motania spódnicy dla gospodyni lub spodni dla gospodarza – drugie przewiązanie należy wykonać nieco wyżej, zaznaczając tym samym górną część, która będzie oznaczeniem twarzy motanki, a zarazem miejscem przywiązania bluzeczki.

2. Ubranie wierzchnie – składa się z następujących elementów: dla gospodyni bluzka, spódnica, fartuszek bądź fartuszki, ręce oraz dwie chustki (jedna jasna, a druga barwna), zaś dla gospodarza bluzka, spodnie, ręce i czapka. Warto pamiętać, że nakładając kolejne warstwy materiału przykrywamy wiązania wykonane wcześniej. Nakładanie elementów stroju „Ziarnuszek” zaczyna się od bluzki, następnie przechodzi się do spódnicy lub spodni (chcąc je zrobić, należy materiał zawinąć z przodu do środka, robiąc pewnego rodzaju zakładkę lub kontrafałdę) – wybrany materiał należy dopasować do wielkości zrobionego woreczka. Kolejnym elementem są ręce lalki, które mogą mieć symboliczny charakter zwiniętych ruloników (rękawów) – ręce można również zrobić z pasków materiału. Składa się je do odpowiedniej szerokości i długości, tworzy na końcu pętelkę aby powstała luka, w którą można włożyć np. piórko, trawkę lub źdźbło zboża. Tak przygotowane ręce owija się materiałem przeznaczonym na rękaw, w tym samym kolorze, co kaftan/kubraczek.

3. Fartuszek i pasek – gospodyni charakteryzuje się dużą ilością fartuchów tworzonych z kwadratowych skrawków materiałów różnej wielkości, więc należy je przymotać na spódniczkę. Wielkość fartuszka czy fartuszków jest dowolna. Przywiązanie jest identyczne jak w przypadku spódniczki. Obie „Ziarnuszki” muszą mieć pasek, który symbolizuje trzymanie gospodarstwa pod kontrolą oraz pełni funkcję ochronną. Paseczek motanki – w zależności od upodobań – można zrobić ze wstążki, samodzielnie wydziergać szydełkiem lub zrobić z materiału. Podwójne wiązanie paska wokół talii świadczyło o świątecznym charakterze ubioru. Pasek wiązano z lewej strony, „pod sercem”.

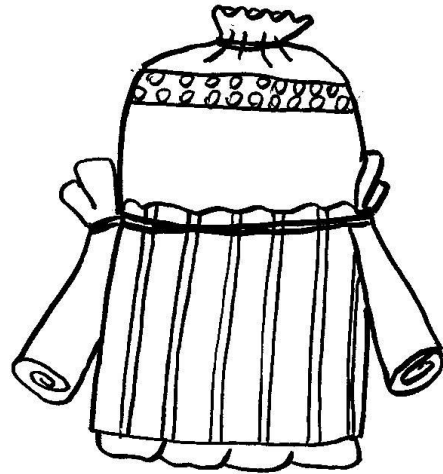
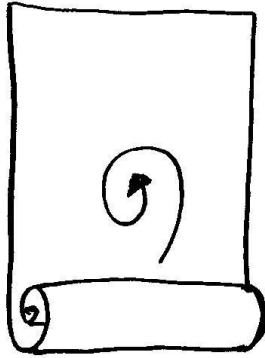
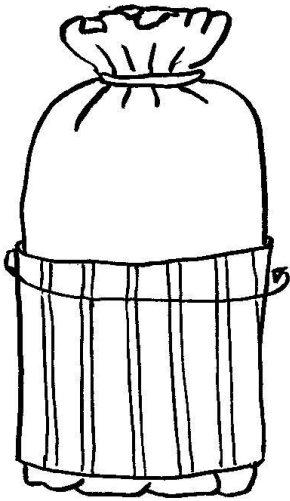
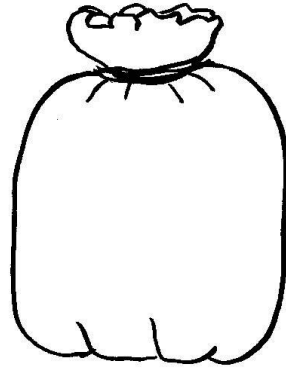
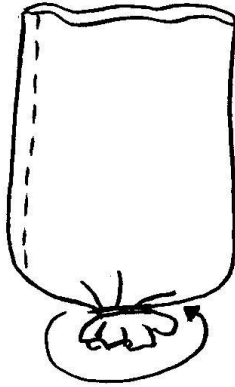
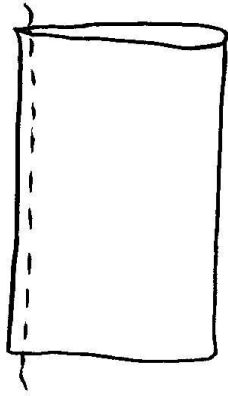
4. Chustka/chustki – spodnia chusteczka, zwana białą, może być jasnym paskiem materiału, na który następnie nakłada się trójkątny skrawek kolorowego materiału i przywiązuje w sposób tradycyjny bądź za pomocą ozdobnych nici. Czapkę dla gospodarza tworzy się przez zamotanie prostokątnego skrawka materiału na głowie

lalki i, po uformowaniu wielkości, obwiązanie końca. Ziarnuszki mogą mieć zrobione włosy z wełny, pakul lnianych, itp. – należy je umocować przed zamotaniem chustki i czapki.

5. Atrybuty dodatkowe - do pasków motanek przywiązuje się małe woreczki-trzosiki, do których można wrzucić symbole kojarzące się z dobrobytem, jak: grosiki, groch, żołądzie, orzechy, itp. Wykonuje się je z kwadratowych skrawków, a po położeniu zawartości na środku materiału zawiązuje się zebrane cztery rogi, tworząc trzosik. Zdobienia dodatkowe, jak wyszycie na ubraniu, należy wykonać przed zamotaniem go na lalce, ponieważ według tradycji na motance nic się nie szyje ani nie ucina – gospodyni można dodatkowo zawiesić korale zrobione z jarzębiny, a gospodarzowi zatknąć pióro za wiązanie czapki (im bardziej bogaty wygląd ziarnuszek, tym lepiej oddaje ideę dożynkowych obrzędów).

Schemat motania powstał w oparciu o: Szajdurowa N.W., *Tradycyjnaja trjapicznaja kukła. Uciebnometodiczieskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical suplement], Wydawnictwo Djetstwopress, Sankt Petersburg 2015.

Sugestie i podpowiedzi

1. Tematyka zajęć wymaga wprowadzenia w kontekst historyczny motanek oraz osadzenia ich w obrzędowości społeczności agrarnych. Ważne jest tu wyjaśnienie takich pojęć, jak: tradycja, obrzęd, święto i świętowanie, kultura ludowa.
2. Koncepcję zajęć warto opracować w oparciu o źródła etnograficzne dotyczące lokalnych społeczności, wizyty w muzeach, skansenach, wywiady ze znawcami tematu czy wywiady ze starszymi członkami rodziny oraz przegląd zdjęć i pamiątek.
3. Przygotowanie do zajęć materiałów, z których tworzą motanki, zdjęć poglądowych, schematów tworzenia motanki ułatwi przekaz.
4. Realizację zajęć warto rozpocząć od pytań o znajomość lokalnych i narodowych tradycji i obrzędów związanych z jesiennymi obrzędami dożynkowymi: czasem i sposobem ich organizacji, prezentacją wieńców dożynkowych i ćwiczeniami z ich tworzenia.
5. Tworzenie „Ziarnuszki” można połączyć z czytaniem książek lub wierszy związanych z chlebem i jego pozyskiwaniem, pracą i symboliką dobrobytu, Wybór lektur zależy od wieku odbiorców i celu zajęć.
6. Zajęcia można połączyć z dyskusją o sposobach gromadzenia, przetwarzania i przechowywania darów natury. Można je połączyć z wizytą w lokalnych gospodarstwach produkujących przetwory bądź wspólnie przygotować posiłek z zebranych warzyw lub owoców.
7. Lekcje w lokalnym skansenie na temat prac polowych w okresie jesiennym, np. żniwami, mogą być podstawą do dyskusji na temat różnych typów zbóż, uprawą i obróbką roślin włóknistych, przędzeniem i tkaniem lnu.
8. W ramach tematu warto zaproponować naukę szydełkowania lub wyszywania haftem krzyżykowym na kanwie. Własnoręcznie zrobione elementy mogą stać się ubiorem motanek.
9. Tworzenie motanki może być inspiracją do układania piosenek, wierszy, wylizanek (nazwy zbóż i kasz), jak też innych form artystycznego wyrazu z wykorzystaniem gliny, plasteliny, farb.

Kolorowanka – Ziarnuszka

Pokoloruj ziarnuszkę ulubionymi kolorami i dorysuj jak najwięcej jesiennych symboli. Jeśli widziałeś/widziałaś wieniec dożynkowy, możesz go utworzyć wokół motanki i taki obrazek powiesić w swoim pokoju lub na lodówce.

ZIMA - Dziesięćorączka

Gawęda o motance

Przedstawiam Wam tradycyjną słowiańską lalkę „Dziesięciorączkę”⁸. Ta lalka mogła pełnić funkcję obrzędową jak też być talizmanem, w związku z tym przygotowywano ją w różny sposób. Obrzędowa „Dziesięciorączka” przygotowywana była z lnu czy pakul lnianych, łyka, słomy lub traw. „Dziesięciorączka” jako talizman, częściej robiona była z tkanin (szmatek, kawałków starej odzieży).

Warto wiedzieć, że tworzenie „Dziesięciorączki” bazuje na technice tworzenia lalki kuwadki (kuwatki), którą również nazywano średnioruską. To jedna z najstarszych słowiańskich, szmacianych lalek i współcześnie funkcjonują trzy warianty jej tworzenia: tulski, wiacki i średnioruski. Także wzorzec tworzenia nie tylko „Dziesięciorączki”, ale wielu innych motanek posiadających odrębne znaczenia.

„Dziesięciorączka” jest odmianą innych „wielorączek” – motanek przeznaczonych do pomocy kobietom przy różnych zajęciach. Im starsza i bardziej doświadczona kobieta, tym jej lalka miała mniej rąk. Najbardziej popularną jest sześciorączka zwana również „Filipowką” czy „Filipową”, a to ze względu na czas jej robienia w tradycji prawosławnej. Dzień św. Filipa pod koniec listopada, rozpoczyna czas będący odpowiednikiem adwentu w religii katolickiej i trwa do 6 stycznia nowego roku, czyli prawosławnego Bożego Narodzenia. To czas wielu prac dla kobiet związanych z przędzeniem i tkaniem, dbaniem o domostwo, więc potrzebowały „wielu rąk” do pracy.

Głównym atrybutem motanki są rączki. Lalka oprócz rąk posiada spódniczkę, fartuszek i paseczek ze splecionych nitki. Wykonanie rąk jest proste: są to zwinięte w wałeczki tkaniny tej samej długości i szerokości. Ręce mogą być zrobione z różnokolorowych i różnych tkanin, ale dopuszczalne jest, aby miały ten sam kolor bądź były białe. Włosy zrobione z wełny w dowolnym kolorze zaplata się w gruby i długi warkocz sięgający do „pięty lalki”. Warkocz powinien być długi, ponieważ uważano, że jest to oznaką duchowej siły. Kolor włosów nie ma znaczenia, można poeksperymentować i odnieść się do własnej intuicji czy nastroju. Można również wybrać kolor zbliżony do koloru włosów dziewczyny/kobiety, dla której robimy „Dziesięciorączkę”.

Na głowie lalki zawiązuje się powojnik, czyli nakrycie charakterystyczne dla młodych kobiet. Ta opaska przykrywająca czoło, przytrzymywała jednocześnie włosy. Powojniki

⁸ Treść zainspirowana warsztatem I. Sukharieva na kanale KuklaStadt: https://www.youtube.com/watch?v=M804BG_10c0

bywały bogato zdobione, ale mogły być też paskiem naturalnej tkaniny przewiązanych do zaznaczenia statusu kobiety. Swoistymi powojnikami są wianki plecione z kwiatów.

Dbłość o wygląd motanki poprzez wygładzanie twarzy, chowanie urwanych nitki czy równość zakładki to ważna praktyka przy motaniu – włożenie energii w ten proces skutkuje osiągnięciem zamierzonego celu, magicznego rozwiązania.

Na piersiach lalki zrobiony został ochronny krzyż. Różnica pomiędzy lalką obrzędową i talizmanem wiąże się z faktem, że obrzędową lalkę palono, więc dodatkowe ubrania nie były potrzebne, choć posiadała fartuszek i pasek.

Do tego, aby motanka mogła stać, potrzebny jest dość gruby kawałek materiału, z którego robi się wałeczek i umieszcza pod rękami w tułowi. Ten element ma znaczenie wzmacniania sprawczości i wiary w siebie, symbolizuje również obecność męskiego pierwiastka. To tradycyjny, standardowy element wykorzystywany przy tworzeniu wielu słowiańskich lalek motanek.

Zgodnie z tradycją słowiańskich przodków, pierwsza para rąk odpowiedzialna była za pomoc w domu: czystość i porządek, domowy ład, domowy mir – układ. Mimo, że w jednym domostwie mogło mieszkać kilka kobiet: babcia, mama, panienki, córki, wnuczki, odpowiedzialną za ład była jedna z nich, wyznaczona przez najmądrzejszą, najbardziej uznaną kobietę w domu. W ciągu dnia zatem, wszystkie domowe obowiązki wypełniania samodzielnie jedna z nich. Do jej obowiązków należało: sprzątanie, mycie, przygotowanie posiłków, opieka nad dziećmi i starszymi członkami rodu, chorymi i wiele innych zajęć. Dlatego pierwsza

para rąk u „Dziesięćorączki” symbolizuje pomoc w porządkowaniu domostwa i opiekę nad dobrostanem członków rodziny (opieka nad ogniskiem domowym).

Druga para rąk pomagała gospodyni w jej pracach w polu. W czasie siewu, żniw i pokosów, kobiety równoległe z mężczyznami zajmowały się staraniami o urodzaj i plony. Kaprysy pogody i inne niebezpieczeństwa dla życia rodu wymagały ciągłej pracy i każdej pary rąk, aby zabezpieczyć byt i zebrać zapasy na zimę. Dlatego też w pracach polowych brały udział dzieci już od najmłodszych lat pomagając w miarę swoich sił i możliwości dorosłym. Aby kobieta nie męczyła się wiążąc snopy zboża czy przy pracy sierpem, pomagała jej jeszcze jedna para rąk „Dziesięćorączki”.

Trzecia para zajmowała się małżeńskim szczęściem. U Słowian bywało tak, że wydawali za mąż pannę z wyrachowania, ale najczęściej były to małżeństwa z miłości czy przyjaźni

młodych. I dlatego, aby kobieta miała czas sama dla siebie, do zadbania o swój wygląd i samopoczucie, aby mogła podobać się swojemu ukochanemu, będzie pomagała trzecia para rąk „Dziesięćorączki”. Jeśli ktoś myśli, że Słowianki nie wspierały się kosmetykami, to się myli. Wszystkie wywary, smarowidła czy kremy powstały już bardzo, bardzo dawno.

Kolejna, czwarta, para rąk odpowiadała za rękodzieło. Szycie, wiązanie, wyszywanie, przędzenie, tkanie, plectenie – wszystkim tym zajmowały się kobiety, aby posiadać przedmioty i rzeczy domowego użytku, ubrania i ozdoby. Tak też powstawały przedmioty w unikalnym stylu i o wysokiej wartości estetycznej, ponieważ te przedmioty, które kobiety tworzyły nie tylko charakteryzowały umiejętności konkretnej osoby, były też przedmiotami podziwu i wyrażały poziom opieki kobiety nad domem. Do umiejętności rękodzielniczych przywiązywano ogromną uwagę, a dziewczynki od wczesnych lat poznawały różnorodne techniki tworzenia rzeczy użytkowych i ozdobnych zarazem. Żeby wrzeciono nie wypadło z rąk, aby igły nie kuły w palce, aby nitki się nie rwały kiedy nie trzeba, rękodzielnicze przyda się kolejna para rąk, którą z przyjemnością obdarzy ją „Dziesięćorączka”. A na cztery ręce, sami wiecie, ulubiona praca wykona się lepiej i szybciej. Często „Dziesięćorączka” znajdowała się obok kołowrotka swojej właścicielki lub obok kuferka z przyborami do szycia, aby zawsze zdążyć z pomocą w potrzebie.

Ostatnia, piąta para rąk, pomagała w zajęciach kulinarnych. Jak wszyscy mówią, droga do serca mężczyzny prowadzi przez jego żołądek. Nie wiadomo kiedy pojawiło się to powiedzenie. Prawdą jest, że smaczne jedzenie lubią wszyscy, a przede wszystkim mężczyźni. Zatem dodatkowej pary rąk od „Dziesięćorączki” nie może zabraknąć.

Z takimi myślami i pozytywnym nastawieniem należy motać lalki, które mają pełnić rolę talizmanów, a zwłaszcza przy tworzeniu poszczególnych rąk naszej lalki motanki. Wszystkie życzenia w trakcie tego procesu mogą mieć indywidualny charakter i zależą tylko od potrzeb, charakteru i stylu życia robiącej ją kobiety. Może intuicja podpowie odpowiednią ilość rąk do pomocy i powstaną „Ośmiorączki” lub

„Dwunastorączki”? Kto wie?

Istnieje piękna legenda o powstaniu tej motanki. Wiąże się ona ze słowiańską boginią Mokosz, która zobaczyła kobietę, której niczego nie udawało się zrobić na czas.

Wszystko się jej psuło, wypadało z rąk, nie układało się. Aby w jakiś sposób pomóc, dodała jej jeszcze jedną parę rąk. Kobieta nadal nie nadążała z pracą, więc bogini dodała jej kolejną parę i znowu, i znowu... . W końcu bogini zrozumiała, że gdyby dała nie wiadomo ile rąk tej kobiecie, to sytuacja się wcale nie zmieni. Dlatego bogini zabrała z powrotem dane kobiecie ręce i podarowała lalkę z dziesięcioma rękami aby mogła jej pomagać. Od tego czasu sytuacja się zmieniła i wszystko zaczęło układać, a wszyscy stali się szczęśliwi i zadowoleni. Od tej pory lalkę zaczęto nazywać „Dziesięćrączką”.

Pozwólcie sobie na prowadzenie intuicji i twórcie „wkoło” własne rozwiązania, powiązania, zawiązania, przewiązania, itd. Postarajcie się wykonać motankę tak, aby nie miała wystających nitki, nierówności i widocznych węzłków. Można je schować pod wiązaniem za pomocą szydełka lub płaskiego patyczka. To nie jest twarda zasada, a kwestia estetyki.

Tworzenie motanki – schemat i sposób działania

[Webinar z warsztatem motania „Dziesięć rączki”](#)

Materiały:

- biała tkanina na tułów i głowę, rozmiar 30x50 cm
- 6 kawałków kolorowych tkanin na rączki, rozmiar 20x30 cm
- kolorowa miękka tkanina na spódniczkę, rozmiar 30x40 cm
- kolorowa tkanina na okrycie głowy (opaska/powojnik), rozmiar 5x15 cm
- kolorowe kawałki tkanin na fartuszek/fartuszki, rozmiar 5x9 cm
- wełna/włóczka do zrobienia włosów
- wstążki, kolorowe nici na pasek, czerwony kordonek, wata lub ścinki jako wypełniacz
- materiał do wzmocnienia tułowia o rozmiarze 30x40 cm
- dodatkowo: nożyczki, szydełko, linijka.

Wysokość lalki: ok. 15 cm

UWAGA! Materiały mogą mieć większy rozmiar. W trakcie pracy można je dociąć lub zwinąć do odpowiedniej długości i szerokości.

Kolejność motania:

1. Przygotowanie rąk i osnowy lalki - zaczynamy pracę od zamotania rąk, które stanowią główny element lalki. Zewnętrzne brzegi tkaniny należy zagiąć do środka i zwinąć do formy wałeczka a następnie przewiązać po bokach ok. 1 cm od brzegu. Wykonujemy 5 par rączek i związujemy je pośrodku, aby dobrze trzymały się w tułowiu lalki. Materiał na tułów składamy na pół po długości i drugi raz na pół po szerokości. Oznaczamy w ten sposób środek i znalezienie miejsca do wypełnienia objętości głowy motanki. Przygotowane ścinki lub inny naturalny wypełniacz kształtujemy do formy kuli i kładziemy na oznaczonym wcześniej środku tkaniny. Następnie zakrywamy wypełniacz tkaniną składając ją w pasek tyle razy, ile wynosi szerokość uformowanej kuli. Tworząc pasek będący tułowiem motanki należy zadbać o to, aby ostatnie złożenie umożliwiło schowanie brzegów materiału do środka tułowia tworzonej lalki. Przed złożeniem na pół paska tkaniny, należy włożyć do środka kawałek nitki, co umożliwi przymocowanie włosów. Innym, alternatywnym rozwiązaniem jest włożenie w zagięcie materiału przygotowanych już wcześniej włosów.

Uzyskany po włożeniu wypełniacza i złożeniu na pół pasek materiału jest jednocześnie głową i tułowiem motanki. Rozprowadzamy ładnie materiał pod zrobioną głową aby tworzył zgrabne zakładki, wygładzamy twarz lalki i związujemy czerwoną nitką pod głową oznaczając w ten sposób miejsce szyi.

Po ukształtowaniu głowy z tułowiem, zaczynamy w pełni tworzyć motankę. Wkładamy w środek tułowia przygotowane wcześniej ręce (pomiędzy dwa końce złożonego paska tkaniny), układamy tkaninę i sprawdzamy czy nam się jej wygląd podoba. Związujemy paski tkaniny pod rękami. Lalka nie będzie samodzielnie stała, zatem należy włożyć do środka wzmocnienie motanki. Będzie to zwinięty z materiału wałeczek, który należy umieścić między białymi paskami materiału, pod rękami. Wkładamy go równomiernie pomiędzy paski tworzące tułów tym samym podpierając rączki. Przytrzymując mocno tę konstrukcję obwiązujemy czerwoną nitką pod rękami uważając, aby związać nićmi również słupek.

Zapobiega to niestabilności rąk.

Od razu robimy na piersiach lalki ochronny krzyż, który także pełni rolę wzmocnienia konstrukcji motanki.

2. Ubranie wierzchnie – Teraz ubieramy Dziesięciorączkę. Najpierw spódnica. Przygotowany materiał w zależności od grubości i faktury. Bardzo miękki materiał składamy na trzy razy, aby nadać spódnicy ładną i obfitą formę. Spódnicę można przymotać na dwa sposoby. Nie ma tutaj srogich zasad. Wybierzcie, co bardziej się podoba. Sposób pierwszy to przymarszczenie materiału pod rączkami i przewiązanie go. Sposób drugi to przywiązanie materiału odwrotnie, czyli kładziemy materiał prawą stroną „na twarz” motanki, przymarszczamy lub robimy zakładki i przewiązujemy pod rękami. Po odwróceniu spódniczki sprawdzamy jej długość i gdy chcemy coś poprawić, ponownie odwracamy do materiału do góry i podciągamy go w taki sposób, aby uzyskać właściwy efekt. Długość spódnicy powinna odpowiadać długości tułowia pod rękami motanki. Możemy również przesunąć samo wiązanie, aby znalazło się bezpośrednio pod rękami Dziesięciorączki. Właściwie przymotana spódniczka pomaga lalce utrzymać pionową pozycję i samodzielne stanie. Tył spódnicy nie powinien się rozchodzić na boki, dlatego trzeba podciągnąć materiał w taki sposób, aby wyrównać jej długość.

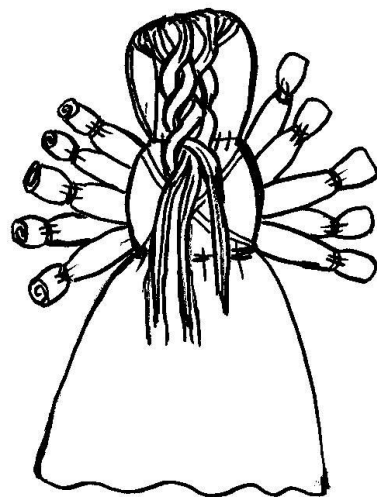
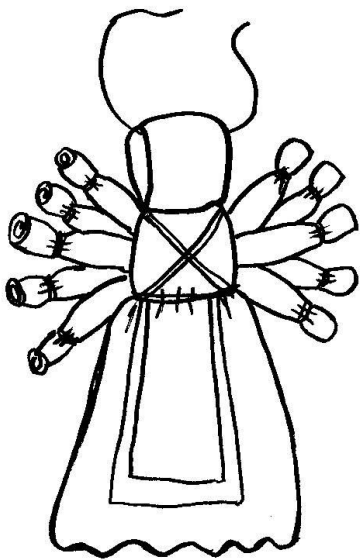
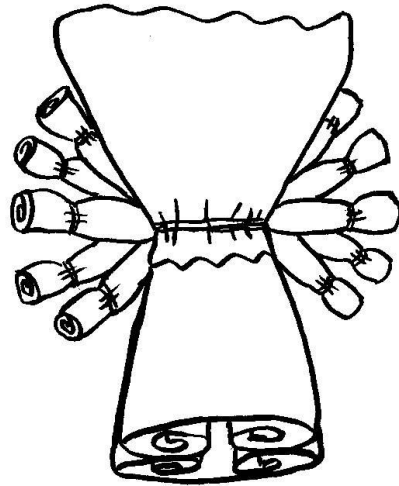
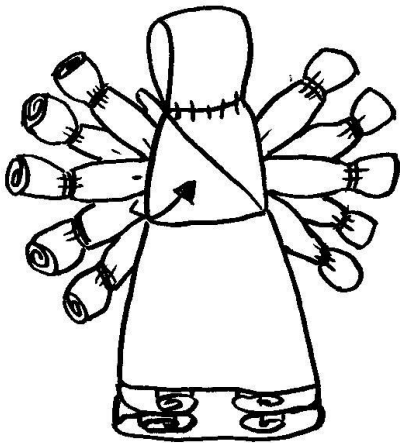
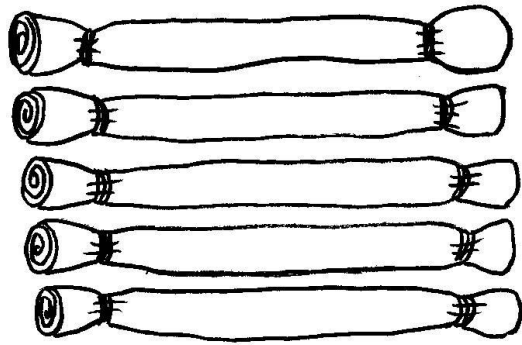
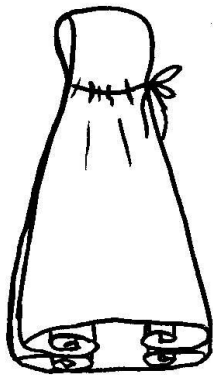
3. Fartuszek i pasek – kolejnym elementem ubioru jest fartuszek. Przygotowany materiał mocujemy w taki sam sposób co spódniczkę. Dbamy o to, aby przywiązać go na bezpiecznej wysokości 1 cm od krawędzi w pasie Dziesięciorączki. Opuszczamy fartuszek na lalkę i ponownie poprawiamy wszystkie elementy aby tworzyły podobającą się nam całość.

Następnie przewiązujemy pasek, który możemy przygotować na różne sposoby. Mogą to być splecione nitki, tasiemka lub wstążka. Pasek zwyczajowo wiąże się z lewej strony na dwa węzły.

4. Atrybuty dodatkowe – ostatni element tworzenia Dziesięciorączki to fryzura. Pęczek włóczki/wełny powinien mieć długość odpowiadającą wysokości motanki plus odległość od czubka głowy do talii. Do mocowania włosów wykorzystamy nitkę, którą włożyliśmy wcześniej. Teraz tą nitką przewiązujemy pęczek włosów na czubku, wcześniej rozdzielając je na dwie nierówne części tak, aby krótsza część znalazła się z przodu lalki nieco poniżej szyi. Po zawiązaniu, krótszą częścią włosów obramowujemy twarz układając końce do tyłu głowy i przewiązując nitką wokół szyi. Dłuższa część wełny będzie warkoczem motanki. Koniec zaplecionego warkocza obwiązujemy nitką.

Końcowy element garderoby to powojnik (naczótek). Przygotowany do tego celu kawałek tkaniny przekształcamy w wąski pasek składając dłuższe krawędzie do środka. Nakładamy go na środek głowy, a końce umieszczamy z tyłu obejmując nim głowę „Dziesięciorączki”. Mocujemy powojnik czerwoną nitką na wysokości szyi.

Schemat motania powstał w oparciu o: Szajdurowa N.W., *Tradycyjna trjapicznaja kukła. Uciebno-metodyczieskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical supplement], Wydawnictwo Djetstwowpress, Sankt Petersburg 2015.

Sugestie i podpowiedzi

1. Tematyka zajęć wymaga wprowadzenia w kontekst historyczny motanek oraz osadzenia ich w obrzędowości społeczności agrarnych. Ważne jest tu wyjaśnienie takich pojęć, jak: tradycja, obrzęd, święto i świętowanie, kultura ludowa.
2. Koncepcję zajęć warto opracować w oparciu o źródła etnograficzne dotyczące lokalnych społeczności, wizyty w muzeach, skansenach, wywiady ze znawcami tematu czy wywiady ze starszymi członkami rodziny oraz przegląd zdjęć i pamiątek.
3. Przygotowanie do zajęć materiałów, z których tworzą motanki, zdjęć poglądowych, schematów tworzenia motanki ułatwi przekaz.
4. Realizację zajęć warto rozpocząć od pytań o znajomość lokalnych i narodowych tradycji i obrzędów związanych z zimowymi pracami gospodarskimi.
5. Tworzenie „Dziesięćorączki” można połączyć z czytaniem książek lub wierszy związanych z pracą i pracowitością, zdobywaniem umiejętności, organizacją pracy, etosem i etyką pracy. Wybór lektur zależy od wieku odbiorców i celu zajęć.
6. Lekcje w regionalnym skansenie na temat prac polowych czy prac w gospodarstwie doskonale zilustruje „Dziesięćorączka”. Jej tworzeniu może wówczas towarzyszyć opowieść o zajęciach społeczności wiejskiej lub być połączona z pokazem konkretnych czynności i urządzeń.
7. Zorganizowanie wyjścia w teren i posprzątania najbliższego otoczenia połączone z dyskusją o czystej przestrzeni i segregowaniu śmieci.
8. Tworzenie motanki może być inspiracją do układania piosenek, wierszy, wyliczanek (rączki jako motyw), jak też innych form artystycznego wyrazu z wykorzystaniem gliny, plasteliny, farb.

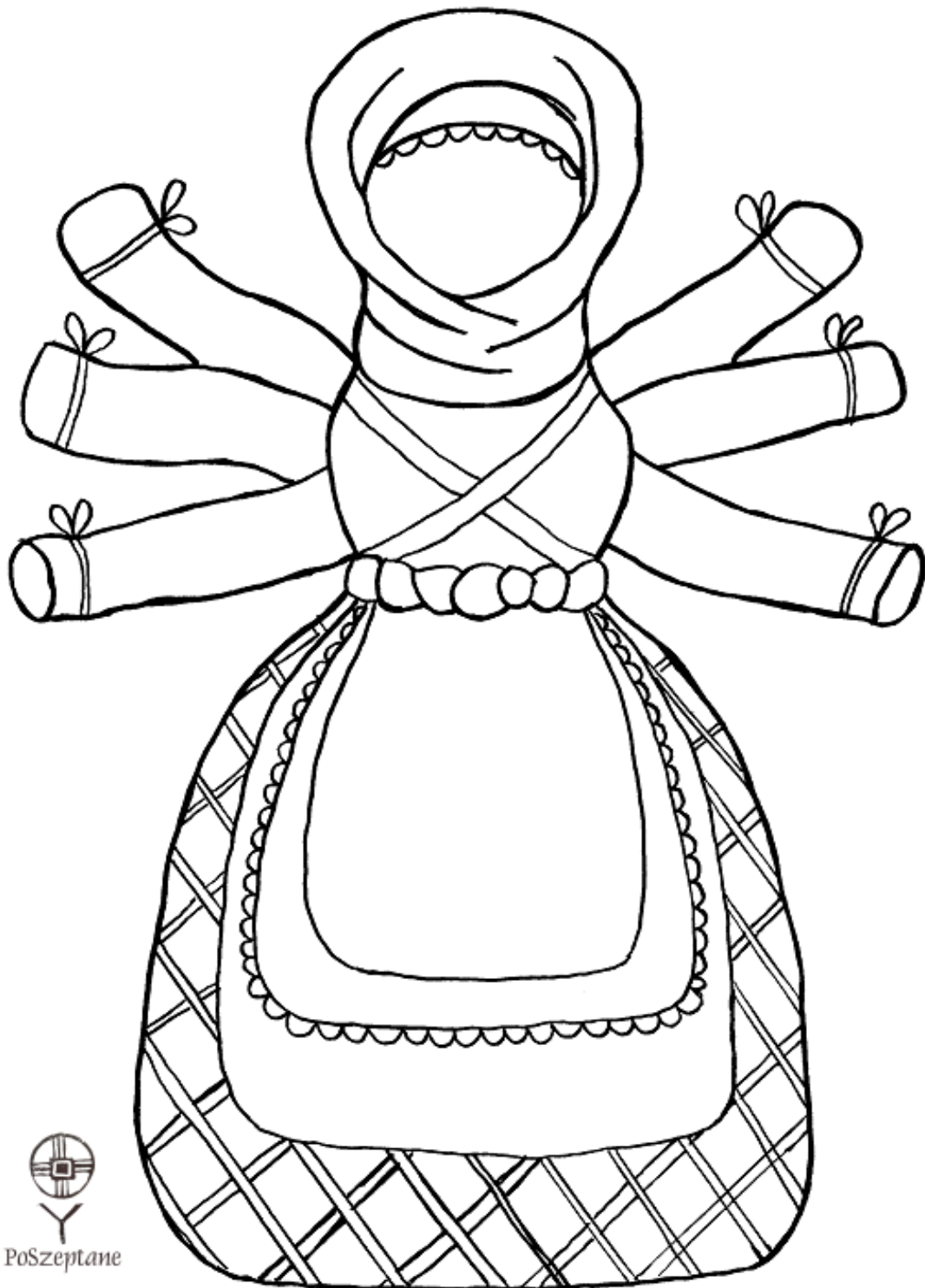
Kolorowanka – Wielorączka

Pokoloruj lalkę wielorączkę ulubionymi kolorami.

Jak widzisz, ma ona tylko 6 rąk, dorysuj proszę brakujące ręce tak, aby miała ich 10.

Każda ręka pomaga w pracy, a w czym Tobie mogłaby pomóc Dziesięćrączka?

Dorysuj lub dopisz co by to było.

Bibliografia i netografia

Bibliografia

- Antosik G., Łuczyński M., *Badania nad wierzeniami Słowian. Wczoraj, dziś, jutro*, Wydawnictwo Muzeum Mitologii Słowiańskiej, Owidz 2020.
- Bystroń J. S., *Kultura ludowa*, Warszawa 1947.
- Dźwigoł R., [Polskie ludowe słownictwo mitologiczne](#), Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- Engelking A., *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii słowa*, Warszawa 2010, Wydawnictwo „Oficyna Naukowa”.
- Estes C.P., *Biegająca z wilkami. Archetyp Dzikiej Kobiety w mitach i legendach*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2012.
- Gieysztor A., *Mitologia Słowian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- Gołębiowska-Suchorska A., „Dziewczę przędzie, Pan Bóg nitki daje”. *O spójności ludowej wizji świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
- Kotowa, I.N., Kotowa, A.S., *Russkije obrjady i tradicii. Narodnaja kukła*, [Russian rituals and traditions. Folk doll], Wydawnictwo „Paritet”, Sankt Pjetierburg 2008.
- Laprus J., *Słowiańskie boginie ziół*, Warszawa 2021, Wydawnictwo „Świat Książki”.
- Morgunowskaja J.O., *Russkije obierieźnyje kukły. Siemiejnaja encikłopedija*, [Russian protection dolls. Family encyclopedia], Wydawnictwo „Eksmo”, Moskwa 2016.
- Moroński J., *Żertwa i obiata - o różnicach i znaczeniu słów*, <https://isap.info.pl/2021/06/29/zertwa-i-obiata-o-roznicach-i-znaczeniu-slow/> (dostęp: 22.08.2023)
- Morozow I.A., *Fienomen kukły w tradiconnoj i sowremiennoj kulturje. Krosskulturnoje issledowanije ideologii antropomorfizma*, [The phenomenon of the doll in traditional and everyday culture. Cross-cultural research on the idea of anthropomorphism], Wydawnictwo „Indrik”, Moskwa 2011.
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian. Część I: kultura materialna*, Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2010 (przedruk metodą fotooffsetową).
- Moszyński K., [Kultura ludowa Słowian. Część II: kultura duchową](#), Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2010 (przedruk metodą fotooffsetową).
- Naiden, O. S., *Paradoks ukraińskiej lialky: Ukraińska narodna lialka u svitli kroskulturnykh paralelei ta analogii. Obriadovi funksii. Konstruktywni dizain* [The paradox of the Ukrainian doll: Ukrainian folk doll in the light of cross-cultural parallels and analogies. Ritual functions. Constructive design]. Wydawnictwo „Stylos”, Kijów 2016.
- Stakhurska-Kozoriz A., [Ukraińska lialka-motanka ta ii svitovi analogii](#) [Ukrainian motanka doll and its world analogues], „Evropský Filozofický A Historický Diskurz” 2021, V. 7, Iss. 3.
- Szajdurowa N.W., *Tradiconnaja trjapicznaja kukła. Učiebnometodiczeskoje pasobje*. [Folk cloth doll. Methodical supplement], Wydawnictwo Djetstwopress, Sankt Petersburg 2015.
- Świdzińska A., [Lalki-motanki jako metoda pracy nad zrozumieniem doświadczenia migracyjnego](#), „Kultura i Edukacja”, Nr 3(129), s. 184-201.
- Świdzińska A., Wołnysz J., „Gospodyni i Gospodarz w małej ojczyźnie - ludowe motanie o dobrostanie”. Scenariusz zajęć dotyczący problematyki patriotyzmu. Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2021, s. 15-22. <https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/barwy->

[wspolne/aktualnosci/zbior-scenariuszy-zajec-na-temat-patriotyizmu](#) w ramach projektu „Pomysłobranie. Widzę patriotyzm. Vol.2.”

Tomiccy J. i R., *Drzewo życia: ludowa wizja świata i człowieka*, Wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1975.

Walencowa, M.M., *Nit', niti*, [Thread, threads], W: N. I. Tołstoj (red.), *Sławjanskie drewnosti. Etnograficzeskij słowar*, [Slavic heritage. Ethnographic dictionary], t. 3 (s. 402–408), Wydawnictwo Rosyjskiej Akademii Nauk, Moskwa 1995.

Winogradowa, L.N., Tołstaja, S.M., *Kukła*, [Doll], W: N.I. Tołstoj (red.), *Sławjanskie drewnosti. Etnograficzeskij słowar*, [Slavic heritage. Ethnographic dictionary], t. 3 (s. 27–31), Wydawnictwo Rosyjskiej Akademii Nauk, Moskwa 1995.

Wołkowa, J.W. (2017). *Dietskije kukły i obieriegi*, [Dolls and amulets for children], Wydawnictwo „Hobbitieka”, Moskwa 2017.

Netografia

Kultura ludowa, serwis – <https://kulturaludowa.pl/>

Słowiańska Agencja Prasowa iSAP, czasopismo – <https://isap.info.pl/>

Słowiańska mitologia, strona Michała Łuczyńskiego – <https://slowianskamitologia.wordpress.com/>

Słownik Polskiej Bajki Ludowej, (red.) Violetta Wróblewska – <https://bajka.umk.pl/>

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w ramach programu Narodowego Centrum Kultury: EtnoPolska. Edycja 2023

O Autorce

Agata Świdzińska - pedagożka, trenerka kompetencji międzykulturowych i obywatelskich. Pracuje jako adiunkt dydaktyczny na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie. Autorka metodycznych rozwiązań w pracy z motankami w przekazie dziedzictwa kulturowego. Opracowuje i prowadzi warsztaty motankowe dla różnych grup wiekowych. Pasją związaną z motankami i motaniem dzieli się na stronie fejsbukowej: [PoSzeptane](#).

Po więcej gawęd zapraszamy na
<https://www.motecznik.pl/>